

Het Carthaagse Leger

van de Punische Oorlogen

Tim Feliks

3213846

Bachelor Scriptie

28-11-2011

Inhoudsopgave

Inleiding	3
<i>Afbeelding</i> Het Carthaagse Rijk	5
<i>Afbeelding</i> Sicilië	6
De strijdwijze van het Carthaagse leger	7
<i>Afbeelding</i> Hannibal Barka	16
De geschiedenis van het Carthaagse leger	17
<i>Afbeelding</i> De Heilige Schare	25
<i>Afbeelding</i> Pyrrhus van Epirus	25
De samenstelling van het Carthaagse leger	26
<i>Afbeelding</i> Keltische zware cavalerie en infanterie	38
<i>Afbeelding</i> Numidische ruiter	38
<i>Afbeelding</i> Balearische slingeraar	38
De Carthaagse vloot	39
<i>Afbeelding</i> Trireem	44
<i>Afbeelding</i> Romeinse quinquereem met corvus	44
Conclusie	45
Literatuurlijst	47

Inleiding

Overigens ben ik van mening, dat Carthago vernietigd moet worden.

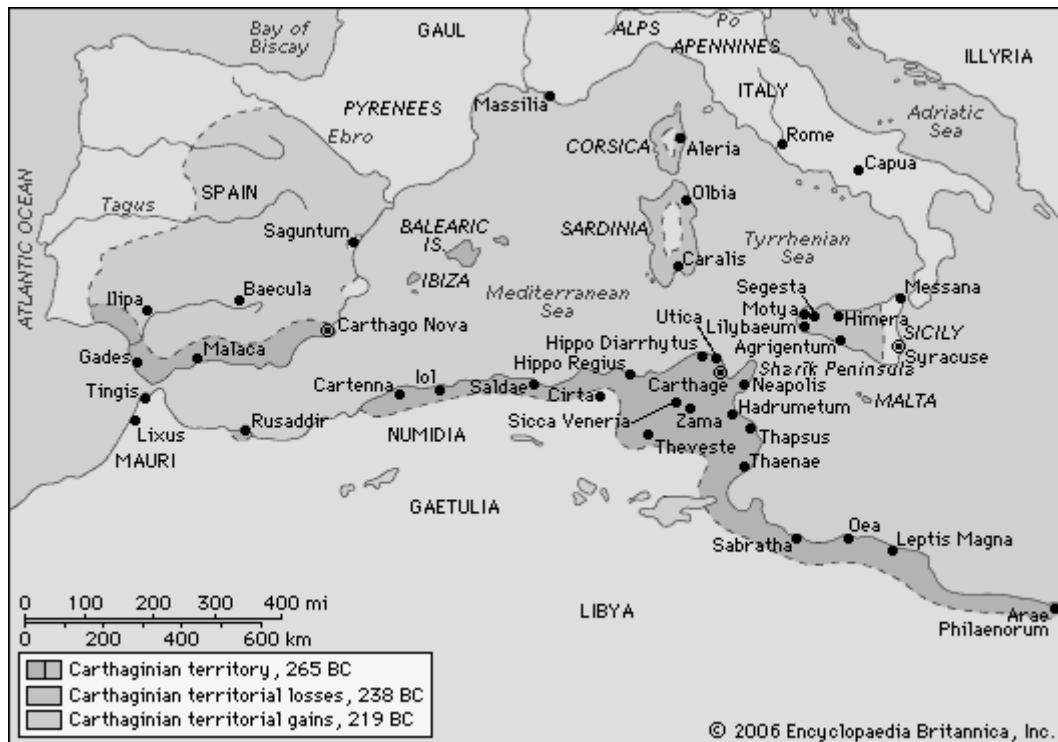
Met deze beroemde woorden zou de Romeinse senator Cato de Oudere in de laatste jaren van zijn leven iedere speech voor het senaat beëindigd hebben. Zijn woorden belichaamden de vrees onder de Romeinen, dat hun verslagen rivaal zich op een dag opnieuw op zou richten en Rome wederom in een oorlog zou storten. Geheel ongegrond zal deze angst niet zijn geweest. Carthago was immers ondanks twee grote nederlagen tegen Rome in de Punische Oorlogen een welvarende stad gebleven en had inmiddels haar oorlogsschuld afbetaald, waarmee haar ondergeschikte status deels was afgeworpen. Niets weerhield de stad ervan om op een dag haar gedwongen bondgenootschap met Rome te verbreken, zelfs als dat op het moment nog even onhaalbaar als onwenselijk was. Er speelde echter meer mee voor de Romeinen. Nooit had een stad Rome zo dicht bij de afgrond gebracht als Carthago. Geen enkele Romein zou snel vergeten, dat Hannibal en zijn leger in 211 v.Chr. voor de poorten van Rome stonden. De wederopstand van een machtig Carthago en haar legers was een nachtmerrie, die absoluut voorkomen moest worden.

De uiteindelijke verwoesting van Carthago tijdens de Derde Punische Oorlog en wat daar aan vooraf ging in de Eerste en Tweede Punische Oorlog is door veel moderne auteurs beschreven. Wegens een gebrek aan objectief bronnenmateriaal lag de natuurlijke focus bij een analyse van de oorlogen doorgaans op Rome. Dat men spreekt van de 'Punische' Oorlogen, naar de Romeinse naam voor hun Carthaagse tegenstanders, is zeer illustratief. Hierdoor zijn bepaalde aspecten van de Carthaagse samenleving onderbelicht gebleven, waaronder verassend genoeg haar leger. Hoewel het onmogelijk is de Punische Oorlogen te behandelen zonder hierbij in te gaan op de Punische troepenmacht, ontbreken diepgaande analyses zoals deze bestaan voor het Romeinse leger. Dit paper heeft daarom tot doel een compleet beeld te scheppen van het Carthaagse leger van de Punische Oorlogen, waarbij zowel de strijdwijze, geschiedenis, als haar individuele eenheden worden behandeld.

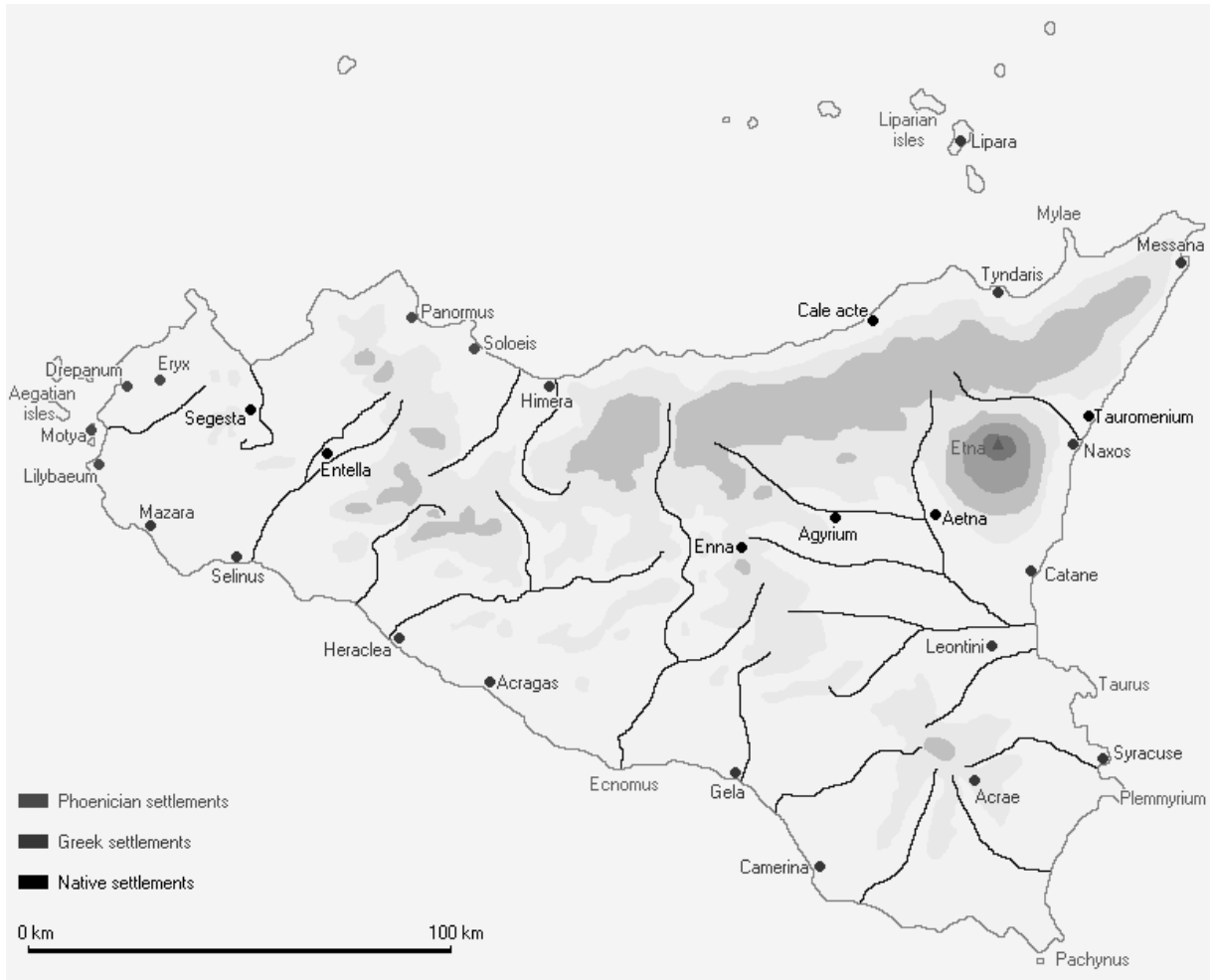
De beschikbaarheid van primair bronnenmateriaal is helaas vrij beperkt. Polybius is als belangrijkste historicus van de Tweede Punische Oorlog van groot belang, maar de werken van Livius, Diodorus Siculus en Justinus bevatten eveneens bruikbare informatie. Verder zal ik vooral secundaire literatuur moeten raadplegen. Doordat de focus van dit paper in overeenstemming met de bronnen

op het Carthaagse leger van de Punische Oorlogen ligt, zullen Hannibal en zijn leger van nature een centrale rol opeisen. Bij de behandeling van de vloot, die bij een militaire beschouwing van het zeevaardige Carthago onmogelijk kan ontbreken, zal de Eerste Punische Oorlog daarentegen de voornaamste bron zijn. Tijdens de Derde Punische Oorlog was de Carthaagse troepenmacht sterk gelimiteerd, waardoor deze strijd van minder belang is.

In navolging van de Romeinse gewoonte zal ik in dit werk onderscheid maken tussen Feniciërs en Puniërs, waarbij de eerste betrekking heeft op de inwoners van Fenicië (of Phoenicië) in het huidige Libanon. De Puniërs waren daarentegen de afstammelingen van de Fenicische kolonisten in de westelijke Middellandse Zee. Door Carthago's positie als leider en centrale stad van de Puniërs bestaat er geen wezenlijk verschil tussen de Carthaagse en Punische troepenmacht en vloot. Ik zal dan ook alleen waar dit logisch noodzakelijk is strikt onderscheid maken tussen beide begrippen, zoals bij de rol van Carthaagse burgers in het leger. Tot slot zullen alle data in dit werk 'voor Christus' zijn.

Het Carthaagse Rijk

Sicilië

De strijdwijze van het Carthaagse leger

Het is vandaag de dag moeilijk voor te stellen hoe een voetsoldaat uit de Oudheid een veldslag zal hebben ervaren. Het gewicht van de wapenuitrusting, de stank van angstzweet en zwakke blazen, de oorlogskreten van vriend en vijand, de regens van pijlen, speren en stenen en de constante dreiging van een plotselinge aanval in de flank of achterhoede van briesende paarden, ratelende strijdagens of kolossale krijgsolifanten. Bovenal is ons het directe contact met de vijand vreemd. Al voor eeuwen, sinds de wijdverspreide dominantie van vuurwapens, is het hand tot hand gevecht een zeldzame aangelegenheid. Het zal iedere keer weer een grote hoeveelheid moed hebben gevraagd van de vele duizenden soldaten om het eigen vege lijf in de waagschaal te stellen, wanneer zij zich met een charge willens en wetens in het directe bereik van de vijandelijke wapens begaven. De gevechten op leven en dood waren zwaar en uitputtend, het besef van de directe omgeving beperkt en de dreiging van een bloedig eind constant. Het is ook niet verrassend, dat meer dan een enkele eenheid na het eerste contact met de vijand al op de vlucht sloeg.

Hoewel dit paper niet tot doel heeft een analytisch inzicht te geven in de werking van de vele veldslagen en kleinere schermutselingen van deze tijd, is het onmogelijk een compleet beeld te scheppen van de samenstelling van het Carthaagse leger zonder eerst een idee te geven van de militaire context waarin het zich bevond. Hierbij zal ik mij, om het onderwerp van dit werk compact te houden, beperken tot de belangrijkste strategische en tactische kenmerken van die tijd en de ervaringen van individuele soldaten zo nodig slechts ter illustratie gebruiken. Tegen deze achtergrond zal ik vervolgens de specifieke eigenschappen van het Carthaagse leger uiteenzetten.

Strategie

Strategisch denken was in laatste eeuwen voor Christus minder ver ontwikkeld als vandaag de dag. Er waren geen Ministeries van Defensie, uitgebreide detailkaarten of professionele adviseurs. Dit betekent echter geenszins dat strategie geen rol speelde in de oorlogen van deze tijd. Hannibal's invasie van Italië via de Alpen is een briljant voorbeeld van een onverwachte strategische manoeuvre en de term *Fabian Strategy*, vernoemd naar de afgewogen onthoudingstrategie van Romeins dictator Quintus Fabius Maximus, is nog altijd een begrip in de militaire wereld. Het toenemende

belang van strategie was zelfs een van de belangrijkste ontwikkelingen binnen de roerige militaire geschiedenis van de Hellenistische en Vroeg Romeinse Tijd¹

De veldslag vormde, zoals in voorafgaande eeuwen, nog altijd de basis en het voornaamste instrument van iedere landoorlog. Het winnen van een of twee grote veldslagen was vaak genoeg om een vijand tot overgave en vredesonderhandelingen te dwingen. De grote uitzondering hierop waren de Romeinen, die met hun omvangrijke bevolking en halsstarrig doorzettingsvermogen iedere tegenstander tot wanhoop en verbijstering konden brengen. Ook zij wierpen zich echter niet zonder enig voorbehoud in een slag waarbij geen overwinning werd verwacht. Uitzonderingen zoals hinderlagen en gedwongen confrontaties daar gelaten, werden veldslagen alleen gevochten wanneer geen van beide partijen zich in een benadeelde positie bevond. Dit was al snel het geval, omdat het niveau van de technologische ontwikkeling een leger in een defensieve positie, zoals een heuvel of fort, in deze tijd een significant voordeel gaf. Hierdoor kon het soms vele maanden of jaren duren, voordat de generaals een directe confrontatie aandurfd. Zelfs wanneer twee legers op enkele kilometers afstand van elkaar kampen op hadden getrokken, wilde het nog wel eens gebeuren dat één van de twee zich, niet zonder enig risico, alsnog besloot terug te trekken.²

Het was echter kenmerkend voor deze periode, dat militair leiders in toenemende mate gebruik maakten van een 'indirecte benadering'. Hierbij werd een militaire manoeuvre buiten het eigenlijke kerngebied van de oorlog uitgevoerd om via een omweg het einddoel toch te bereiken.³ Zo wilde Hannibal Rome niet verslaan met een moeizame en gevaarlijke belegering van de stad, maar door het Romeinse stelsel van bondgenoten op te breken. Op haar beurt zou Rome Hannibal niet met een directe confrontatie uit Italië verdrijven, maar door zijn toevoer uit Spanje af te snijden en het strijdveld naar Afrika te verleggen. Dat Hannibal uiteindelijk zonder een veldslag te hebben verloren de strijd in Italië op moest geven, is hierbij veelzeggend.⁴

Hoewel deze ontwikkeling generaals met een goed strategisch inzicht creëerde, bleven de noodzakelijke voorzieningen enigszins beperkt. Zo was Hannibal, ondanks zijn goede voorbereidingen, eenmaal op campagne vooral afhankelijk van verraders en sympathisanten voor zijn informatie over de omgeving. Dit gebrek aan informatie was een van de grootste problemen voor

¹ Jonathan P. Roth, 'War', in: Philip Sabin, Hans Van Wees en Michael Whitby (ed.), *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare 1, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome* (Cambridge 2007) 370

² Philip Sabin en Philip de Souza, 'Battle', in: Philip Sabin, Hans Van Wees en Michael Whitby (ed.), *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare 1, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome* (Cambridge 2007) 402-3; Adrian Goldsworthy, *The Fall of Carthage, The Punic Wars 265-146 BC* (Cassel 2000) 54-6

³ Roth, 'War', 370

⁴ Polybius, *The Histories*, XV.16.5, trans: W. R. Paton, *The Loeb Classical Library. Polybius The Histories IV* (Londen 1978) 501

een strategisch bewuste generaal. Scoutingmogelijkheden waren in deze tijd zeer beperkt, al werden de middelen die wel voor handen waren niet altijd goed gebruikt. Deels was dit omdat het vrijwel onmogelijk was voor een leger om zijn bewegingen te verbergen. Een vijandelijke colonne van duizenden mannen, dieren en voertuigen wierp genoeg stof op, dat de deze al op kilometers afstand bespeurd kon worden. Met het uitzenden van scouts kon een generaal hier slechts een dagmars afstand aan toevoegen. Geforceerde marsen en nachtmarsen konden een vijand onder deze omstandigheden soms compleet verassen. Beide kwamen tijdens deze eeuwen in toenemende mate voor.⁵

Zulke krijgslisten of *stratagem*s vormden de kern van de strategische theorieën uit deze tijd.⁶ Deze beperkten zich niet tot de grote logistieke bewegingen van het leger, maar gingen ook vooral over het tactisch vernuft dat van goede generaals werd verwacht. Volgens een Romeins stereotype hadden vooral de Puniërs hier een kunst van hadden gemaakt. Dit komt duidelijk naar voren in hun typisch gekleurde geschiedschrijving en negatieve connotaties in het dagelijks taalgebruik. Zo moest men aan Punische goede trouw, *Punica Fides*, maar weinig waarde hechten.⁷ Hannibal was hiervoor een iconisch voorbeeld. Zijn status als briljant generaal was voor een groot deel gebaseerd op zijn tactische creativiteit en het vermogen om sterkere tegenstanders met listen te verslaan. Zo wist hij ooit aan een blokkade van de nuchtere Quintus Fabius Maximus te ontkomen door zijn soldaten af te leiden met een kudde ossen. Hannibal bond brandende aan hun horens, die in het duister op honderden fakkels leken, waardoor de beesten het beeld creëerden van een naderend leger. De Romeinen traptten in de val en gingen tot de aanval over, zodat Hannibal met zijn troepen via een nu onbewaakte bergpas kon ontsnappen.⁸

Tactiek

Met deze veranderingen in de wijze van oorlogvoering nam het belang van de generaal steeds meer toe. Een goede generaal liet zijn leger niet meer recht op de vijand af marcheren, maar wist met strategische en tactische manoeuvres de kansen van zijn leger zo gunstig mogelijk te maken.⁹ De meeste veldslagen werden beslist wanneer de slaglinie van een leger brak en hele eenheden tegelijkertijd op de vlucht sloegen. Wapens en strijdmakkers werden achter gelaten om maar zo snel mogelijk van de vijand vandaan te komen, terwijl juist tijdens de vlucht de meeste

⁵ Roth, 'War', 390-3; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 55

⁶ Ibidem, 369

⁷ Harry Sidebottom, *Ancient Warfare. A Very Short Introduction* (Oxford 2004) 9

⁸ Polybius, III.93.1-94.6

⁹ Sabin en De Souza, 'Battle', 406-9, 430-3

slachtoffers vielen. De golf van doodsangst en paniek die een vluchtend leger voortstuwde toont de cruciale rol van moraal en discipline tijdens een veldslag. Maar ook aantallen, wapenuitrustingen en positie hadden hun rol in het breken van een slaglinie. Het kwam aan op de generaal om deze factoren in het voordeel van zijn soldaten uit te buiten.

De strijdtroepen van deze tijd konden grof genomen in drie verschillende groepen worden opgedeeld. Zware infanterie vormde de slaglinie van het leger. Vaak bewapend met zwaard of speer vormden deze soldaten de ruggengraat van het leger. De kwalificatie van deze infanteristen was dan ook niet gebaseerd op hun wapenuitrusting, zoals de naam impliceert, maar op hun rol en positie op het slagveld. Zo werd de Hellenistische falanx bemand door zwaar bewapende, opeen gepakte hoplieten, terwijl Gallische krijgers vaak met veel ruimte en weinig kleding vochten. Doordat communicatie tijdens een veldslag zeer beperkt was, werd een numerieke meerderheid van dit deel van het leger normaal gesproken niet uitgebuit met langere, maar juist diepere eenheden.¹⁰ De slaglinies van twee strijdende legers waren hierdoor meestal even lang en hadden vooral tot doel de ander te verslaan. Het opbreken en vluchten van deze eenheden betekende meestal het einde van de strijd.

Voor de linies van zware infanterie stond bij het begin van een veldslag de lichte infanterie opgesteld. Deze bestond uit losse, ongeordende eenheden, waarvan de soldaten met boog, slinger of werpspeer waren bewapend. Snelheid was hun beste verdediging en zij droegen dan ook vaak weinig beschermend materiaal. Op zijn hoogst werd hier een licht schild aan toegevoegd. Deze lichtvoetige voetsoldaten hadden, naast het verslaan van hun vijandige evenknie, tot doel de slaglinie van de vijand te verstoren. Hoewel eenheden vaak enige ruimte tussen elkaar bewaarden om manoeuvres mogelijk te maken, vormden zij zelf in principe een gesloten front. Het opbreken van deze orde maakte het voor de eigen zware infanterie makkelijker om de vijand te doen opbreken.

Het laatste standaard onderdeel van een leger uit de tijd van de Punische Oorlogen was de cavalerie. Hoewel deze ook in een lichte en zware variant is op te delen, deelden zij hun positie op het slagveld. Zowel de lichte als de zware cavalerie werd op de flanken van de slaglinie gepositioneerd. Van hieruit waren zij in staat het eigen leger te beschermen tegen aanvallen in de flank of in de rug, terwijl een overwinning op de vijandelijke cavalerie de mogelijkheid creëerde deze manoeuvres zelf uit te voeren. Daarbij wordt het verschil tussen de lichte en zware cavalerie goed duidelijk. Net zoals de lichte infanteristen droeg de lichte cavalerie wapens die aanvallen op afstand mogelijk maakten, waarmee zij eenheden konden opbreken en vijandelijke cavalerie weglokten.

¹⁰ Ibidem, 405

Door hun lichte bewapening waren deze ruiters sneller dan de zware cavalerie en konden hierdoor de vijand aanvallen zonder zelf veel schade op te lopen.

Zware cavalerie was daarentegen bedoeld voor hand op hand gevechten met een directe vijand. Zij waren hiervoor bewapend met lansen of zwaarden. Soms vochten de ruiters van deze eenheden zelfs zo dicht op elkaar, dat zij af moesten stappen om hun wapens nog goed te kunnen gebruiken.¹¹ De ware kracht van de zware cavalerie toonde zich echter pas wanneer de vijandelijke ruiters van het strijdveld waren verdreven. Op dat moment konden zij zich omkeren en een vernietigende aanval inzetten op de onbeschermden flanken en achterhoede van de zware infanterie. Angst voor de paarden dreef de muur van infanteristen uiteen, waardoor de ruiters tot diep in de linie door konden dringen.¹² Als een wild vuur verspreidde de paniek zich dan door de vijandelijke eenheid, waarmee in een klap iedere vorm van verzet gebroken kon zijn.

Naast deze drie groepen werd in deze tijd ook lustig met speciale troepen geëxperimenteerd in de hoop het evenwicht tussen twee grotendeels gelijke legers in het eigen voordeel te laten doorslaan.¹³ Vaak waren deze eenheden echter moeilijk te gebruiken of zelfs gevaarlijk voor de eigen soldaten, waardoor ze nooit tot standaard werden verheven. Twee goede voorbeelden van dergelijke speciale troepen zijn de strijdswagen en de katapult. Beide werden vooral in Hellenistische legers veel uitgetoet, maar kwamen uiteindelijk te kort. Succesvoller was de krijgsolifant. Geïntroduceerd na Alexander de Grote's campagne in India vormden zij het geheime wapen van verschillende Hellenistische koningen. Ze verdwenen uiteindelijk uit de legers met de opmars van de Romeinse Republiek, dat de iconische beesten liever in triomftochten en amfitheaters dan op het slagveld zag.

Carthago

Laat ik me nu specifiek richten op het Carthaagse leger. Wat natuurlijk meteen in het oog springt is het grootschalig gebruik van huurlingen. Voordat ik daar echter op door ga, wil ik mij eerst uitweiden over de generaals van het Carthaagse leger. In tegenstelling tot de meeste van hun soldaten waren zij namelijk wel van Punische afkomst.¹⁴ In deze era van Punische Oorlogen kwamen vrijwel alle generaals zelfs uit dezelfde familie. De familie Barka, vernoemd naar Hamilcar Barka, domineerde de militaire politiek en was de voorloper in de strijd tegen de Romeinen en de

¹¹ Polybius, III.65.8-9, 115.1-2

¹² Sidebottom, *Ancient Warfare*, 89-90

¹³ Sabin en De Souza, 'Battle', 417-21

¹⁴ R. C. C. Law, 'North Africa in the period of Phoenician and Greek colonization, c. 800 to 323 BC', in: J. D. Fage (ed.), *The Cambridge History of Africa 2, from c. 500 BC to AD 1050* (Cambridge 1978) 125

uitbreiding van het imperium in Spanje. Hannibal was slechts de meest briljante van hen, maar ook zijn broers kenden succesvolle militaire loopbanen.

Typierend voor het Carthaagse systeem was de relatief lange carrière van de Barkische generaals. In tegenstelling tot de Romeinse Republiek kende Carthago geen jaarlijkse wisselingen in de militaire top, maar werd een succesvol leider tot het einde van de oorlog aangehouden. Dit gaf de generaal de gelegenheid een hechte eenheid te smeden uit het Carthaagse vreemdelingenlegioen met zijn vele talen en culturen.¹⁵ Er lijkt echter ook sprake te zijn geweest van een gebrek aan concurrentie in de militaire top door het impopulaire imago van de generaalspost. Dit verklaart hoe een enkele familie vrijwel alle militaire leiders kon leveren tijdens twee van de grootste oorlogen van de vroege geschiedenis, zonder dat zij daadwerkelijk de politieke macht in handen had. De onderwaardering van het generaalschap was deels gebaseerd op de dodelijke afstraffing van falen, maar kwam vooral voort uit de typisch Carthaagse handelscultuur, waar ik hieronder op terug kom. Daaraan gerelateerd was het wantrouwen en de tegenwerking waar een zegevierend generaal na terugkomst in Carthago vaak onder moest lijden. Dit ging zo ver, dat ene generaal Bomilcar aan het einde van de vierde eeuw uit angst en frustratie een bloedige coup pleegde. Het zou hem uiteindelijk aan het kruis doen belanden.¹⁶

Even opvallend als de harde behandeling van Carthaagse generaals was de afwezigheid van Carthaagse burgers in de rest van het leger. Vanaf de derde eeuw werd er alleen nog een beroep op hen gedaan, wanneer Afrika en Carthago zelf onder vuur lagen. Ook in de voorafgaande eeuwen was het aandeel van Carthaagse burgers in het leger beperkt. Moderne auteurs verklaren dit vaak met een vermeend verlangen van Carthago om haar eigen kleine bevolking te beschermen tegen grote verliezen.¹⁷ Er was echter meer aan de hand. Hoewel er weinig bekend is over de demografie van het oude Carthago, wordt het bevolkingsaantal zo rond de 400.000 geschat.¹⁸ Het Romeinse Carthago zou in ieder geval uitgroeien tot de grootste stad in Noordwest-Afrika en daarmee een van de grootste steden van het West-Romeinse Rijk.¹⁹ Als een zeer welvarende stad met een vruchtbaar achterland zal het Punische Carthago daar niet veel voor onder hebben gedaan. Daarnaast zou men

¹⁵ Roth, 'War', 372-3

¹⁶ Diodorus Siculus, *The Library of History*, XX.10.2-4, trans: C.H. Oldfather, *The Loeb Classical Library. Diodorus Siculus The Library of History* (Londen 1978) 169; Justinus, *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, XXII.7.8-10, trans: John Selby Watson, *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus* (Londen 1853) op: David Camden, 'Corpus Scriptorum Latinorum', <http://www.forumromanum.org/literature/justin/english/trans22.html> (28 november 2011)

¹⁷ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 31; Law, 'North Africa, c.800 to 323 BC', 125; J. F. Lazenby, *Hannibal's War* (Warminster 1978) 234

¹⁸ Law, 'North Africa, c. 800 to 323 BC', 126

¹⁹ R. C. C. Law, 'North Africa in the Hellenistic and Roman periods, 323 BC to AD 305' in: J. D. Fage (ed.), *The Cambridge History of Africa 2, from c. 500 BC to AD 1050* (Cambridge 1978) 202

vanuit een demografisch oogpunt in lijn met de bevolkingsgroei een toename van Carthaagse burgers in het leger verwachten. Hun aandeel daalde echter door de eeuwen heen. Ik ben dan ook van mening, dat de afwezigheid van Carthaagse soldaten hoofdzakelijk cultureel van aard was.

Hoewel Carthago in principe een stad vol barbaren was, konden de oude Grieken toch enig respect opbrengen voor de combinatie van regeringsvormen waarmee het rijk werd bestuurd. De Carthaagse elite vormde echter een donkere vlek op deze verlichte politiek. Zij werd namelijk niet gevormd door mannen van goede komaf, maar was slechts op rijkdom gebaseerd. Daarbij werd, tot afschuw van de Grieken, geen onderscheid gemaakt tussen families met oud geld en de nieuwe rijkkaarden.²⁰ Deze Griekse weerzin schetst een interessant beeld van het waardestelsel van de Punische bovenklasse. Een elite alleen bestaande uit welvarende handelaars was vrij uniek in de klassieke wereld. Zo diende iedere Romeinse politicus ooit in het leger en telde in de meeste steden toch vooral een goede afkomst. In zo'n pure handelscultuur als de Carthaagse zullen militaire successen van veel minder belang zijn geweest. Zo lijkt er slechts één generaal ooit triomfen te hebben ontvangen.²¹ Geld was er daarnaast in het schatrijke Carthago prima te verdienen met de handel en daaraan gerelateerde bedrijvigheid. Er was in de oorlog dus weinig te winnen voor het individuele Carthager. Alleen als Carthago zelf bedreigd werd, pakten de burgers uit de derde eeuw dan ook de wapens op.

Het is in dat licht goed te begrijpen, dat de concurrentie onder generaals relatief klein was. In de Romeinse samenleving, waar moed en *virtus* een groot goed waren, kon een glansrijke militaire carrière eeuwige roem opleveren voor een familie. In Carthago werd daarentegen het handelsinstinct geëerd en was de generaalspost een noodzakelijk kwaad dat als een zwaard van Damocles boven het hoofd van het ongelukkige slachtoffer hing. Volledig immuun voor de allure van militair succes was Carthago echter niet en een zegevierend generaal kon op enige populariteit en macht onder het volk rekenen. Daarom ondervonden zij dan ook zoveel aristocratische weerstand bij hun terugkomst. Een alternatieve route naar de top werd door de Carthaagse elite niet geaccepteerd, zoals de wanhopig gefrustreerde Bomilcar al met zijn laatste adem beklagde. Voor deze rijke stad met zijn bijna repressieve handelscultuur vormde een huurlingenleger dan ook de ideale uitkomst.

Dit huurlingenleger voldeed in tactisch opzicht aan de standaard van zijn tijd. Het was symmetrisch ingedeeld met de zware infanterie in een enkele slaglinie en de lichte infanterie in losse eenheden ervoor gepositioneerd. De cavalerie - licht en zwaar - stond aan weerszijde van de slaglinie

²⁰ Law, 'North Africa, c. 800 to 323 BC', 122

²¹ Justinus, XIX.1.7, op: [http:// \(...\) trans19.html](http:// (...) trans19.html) (28 november 2011)

opgesteld en Carthago's speciale troepen - de olifanten - stonden voor of tussen de lichte infanterie. De diversiteit van de eenheden was echter typisch Carthaags. Zelfs de Hellenistische rijken, eveneens bekend om hun gebruik van huursoldaten, vertrouwden voor de basis van het leger nog altijd op een uniforme burgerfalanx.²² Het Carthaagse leger bestond echter volledig uit niet-Punische burgers, waarvan de meerderheid als huurling gerekruteerd was en vaak in hun eigen stijl ten strijde trokken.

De zware infanterie werd voornamelijk gevormd door Libische, Spaanse en Keltische troepen, aangevuld met een Carthaagse falanx bij gevechten in Afrika. Hoewel het goede vechters moeten zijn geweest, waren zij over het algemeen niet opgewassen tegen de superieure Romeinse legionairs. Een van Hannibal's grootste kwaliteiten was de manier waarop hij met zijn tactische *stratagems* de strijd tussen twee slaglinies toch gelijk wist te trekken. Naast de basisvolken werd Hannibal's leger in Italië in de loop van de oorlog ook aangevuld met Italische troepen. Deze kwamen af van zijn nieuwe bondgenoten in de omgeving en vormden door het gebrek aan reservetroepen uiteindelijk een significant deel van het Carthaagse leger.²³ Livius meende zelfs dat de meerderheid van de restanten van Hannibal's oorspronkelijke leger in de slag bij Zama uit de Italische Bruttiërs bestond.²⁴ Buiten deze oorlog was de rol van Italische huurlingen echter beperkt. Carthago lijkt bij haar troepen een voorkeur te hebben gehad voor West-Mediterrane volken en maakte dan ook weinig gebruik van de massa's Griekse huurlingen uit het oosten. Geheel afwezig uit de oudere legers van Carthago waren zij echter niet, aangezien de stad zijn eerste muntgeld sloeg om deze mannen te kunnen betalen.²⁵

De Grieken hadden indirect echter wel grote invloed op de samenstelling van het Carthaagse leger. Directe invloed was er van de Spartaanse huurlingenleider Xanthippus, die in 255 als militair adviseur werd aangenomen en in het daarop volgende jaar de Puniërs naar hun eerste grote overwinning op de Romeinen leidde.²⁶ Op de unieke situatie van een hoog geplaatste Griek in het Carthaagse leger zal ik in een volgend hoofdstuk terug komen. Zijn inbreng is nu echter al van belang. Niet alleen leerde hij Carthago haar nieuwe olifanten goed te gebruiken, maar hij lijkt ook de ruiters hun nieuwe rol te hebben aangemeten. De cavalerie zou voortaan het sterkste wapen zijn van de Puniërs. Waar Hannibal's tactisch inzicht zijn zware infanterie een kans gaf tegen de Romeinse legionairs, was het de cavalerie die de strijd steeds in zijn voordeel beslechtte. Keer op keer wisten

²² Nicolas Sekunda en Philip de Souza, 'Military Forces', in: Philip Sabin, Hans Van Wees en Michael Whitby (ed.), *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare 1, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome* (Cambridge 2007) 325

²³ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 225-6; Dexter Hoyos, *Hannibal's Dynasty; Power and politics in the western Mediterranean, 247-183 BC* (Londen 2003) 129

²⁴ Livius, *The History of Rome*, XXX.33.6, trans: Frank Gardener Moore, op: 'Perseus Digital Library', <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0159%3Abook%3D30%3Achapter%3D33> (28 november 2011)

²⁵ A. G. Russel, 'The Greek as Mercenary Soldier', *Greece & Rome* 11 (1942) 111

²⁶ Polybius, I.32.2-34.12; J. F. Lazenby, *The First Punic War* (Londen 1996) 103

de bereden troepen hun numerieke en kwalitatieve superioriteit volledig te benutten. Hierbij mag ter nuancering echter wel opgemerkt worden, dat de cavalerie de zwakste schakel van het Romeinse leger was. Het is goed mogelijk, dat dit een grote rol speelde in de Carthaagse voorkeur voor een sterke cavalerie.

Belangrijk voor de Carthaagse hippische superioriteit waren de Spaanse en Keltische ruiters, die het merendeel van de zware cavalerie vormden. Net zoals de infanterie werden zij waarschijnlijk bijgestaan door Italiërs tijdens Hannibal's veldtocht in Italië. Het was echter de lichte cavalerie van Carthago, dat een bijna legendarische status veroverde in de militaire geschiedenis.²⁷ De Numidiërs uit Noordwest-Afrika waren ongrijpbaar snel en behoren tot de beste ruiters uit de geschiedenis. Vechtend met werpsperen en rijdend op kleine, stugge paarden wisten zij de Romeinse cavalerie keer op keer af te leiden en op te breken. Het overlopen van de Numidische koning Massinissa en zijn troepen mag zonder twijfel als een van de oorzaken van de uiteindelijke Carthaagse nederlaag in de Tweede Punische Oorlog worden aangewezen.

Samen met de westelijker wonende Maurische²⁸ stammen namen de Numidiërs ook een deel van de lichte infanterie voor hun rekening. Al van vroege af aan kwamen veel lichte infanteristen daarnaast van de Balearen, een eilandengroep ten oosten van Spanje. De stammen die hier woonden stonden al in de Oudheid bekend om hun grote talent met de slinger, waarmee stenen en ijzeren ballen met dodelijke precisie naar de vijand konden worden geworpen.²⁹ Ondanks een wijdverspreid respect voor de Balearische troepen blijft de lichte infanterie van Carthago helaas grotendeels onderbelicht in de bronnen. Dit betekent echter, dat de rol van deze lichte infanteristen hoogst waarschijnlijk niet van de standaard zal hebben afgeweken. Opvallend genoeg lijkt het Carthaagse Rijk, in tegenstelling tot de Oost-Mediterrane imperia, overigens weinig gebruik te hebben gemaakt van boogschutters. De voorkeur voor West-Mediterrane troepen en het grootschalige gebruik van Balearische slingeraars kunnen deze lacune echter naar tevredenheid verklaren.

²⁷ Sekunda en De Souza, 'Military Forces', 344; Philip Sidnell, *Warhorse. Cavalry in Ancient Warfare* (Londen 2006) 172

²⁸ De *Mauri* worden in Engels bronnen vaak vertaald met het pluriforme woord *Moors*, waarvoor het de basis vormde.

²⁹ Livius, XXVIII.37.7, op: [http:// \(...\) Abook%3D28%3Achapter%3D37](http:// (...) Abook%3D28%3Achapter%3D37) (28 november 2011)

Hannibal Barca

De geschiedenis van het Carthaagse leger

Voordat ik verder ga met de behandeling van de individuele eenheden van het Carthaagse leger, wil ik eerst een blik werpen op haar geschiedenis. Hoewel de bronnen voor deze tijd schaars zijn, is het toch mogelijk een beeld te vormen van de ontwikkelingen, die het leger door de eeuwen heen heeft doorgemaakt. Ik heb hiervoor de periode voor de Punische Oorlogen in vier era's opgedeeld, gebaseerd op waarneembare veranderingen in het militaire beleid van de stad.

Het begin

Carthago werd aan het einde van de negende of het begin van de achtste eeuw gesticht door kolonisten uit het Fenicische Tyrus. *Qart Hadasht*, wat 'Nieuwe Stad' betekent en de Punische naam is van Carthago, was in deze tijd een pure handelskolonie. Expansie in Afrika was niet aan de orde en er werd geen poging gedaan om onder de door de Libische heersers opgelegde pacht voor het land van de stad uit te komen. Van een eigen handelsimperium was eveneens nog geen sprake. Integendeel, Carthago was slechts een halte op Fenicische handelsroute naar de mijnen van Tartessus in Zuid-Spanje. Dat de stad mogelijk gesticht was door politieke dissidenten en een deel van de Tyrische elite herbergde, lijkt in deze eeuwen in ieder geval geen rol te hebben gespeeld.³⁰

Van een leger zal er in dit Carthago dan ook vrijwel geen sprake zijn geweest. Zo nodig konden burgers voor de verdediging van de stad onder de wapens worden gebracht, waarbij de wapenuitrusting af zal hebben gehangen van de welvaart van een soldaat. Zo zullen de armste als lichte infanterie hebben gediend, terwijl rijkere zich goede bescherming en mogelijk zelfs paarden konden veroorloven. Carthago's sterkste wapen zal in deze tijd echter haar muren zijn geweest. Deze zullen voor de technisch minder ontwikkelde Libiërs een groot obstakel hebben gevormd. Daarnaast was Carthago door de Punische dominantie op zee altijd goed te bevoorraden tijdens een mogelijke belegering. Van een offensief Carthaags leger was echter pas vanaf de zesde eeuw sprake.

Zesde eeuw

³⁰ Justinus, XVIII.4.1-5.17, op: [http:// \(...\) trans18.html](http://(...)trans18.html) (28 november); Hoyos, *Hannibal's Dynasty*, 24-5; Law, 'North Africa, c. 800 to 323 BC', 117-9

De inmenging van Griekse kolonisten in het Punische handelsgebied zette Carthago op haar weg naar de overheersing van de westelijke Middellandse Zee. Aan het einde van de zevende eeuw hadden Griekse handelaren per toeval via de kusten van Frankrijk en Spanje de weg naar Tartessus gevonden. Met de stichting van Massalia (Marseille) in 600 door Phocaeïsche kolonisten uit Klein-Azië was het Punische handelsmonopolie in de westelijke Middellandse Zee gebroken, waarna al snel ook de oostkust van Spanje werd gekoloniseerd. Door de superieure kwaliteit van Griekse goederen waren de Puniërs sterk afhankelijk van hun hegemonie in het gebied. Daarnaast had Carthago het ruwe edelmetaal uit West-Europa nodig om de eigen import te financieren. De inmenging van Griekse handelaren vormde zo gezien een directe bedreiging voor het voortbestaan van de Punische steden.³¹

Doordat moederstad Tyrus verwickeld was in een hevige oorlog met Babylon waren de Punische steden op hun eigen legers aangewezen om hun hegemonie terug te winnen. Om niet geheel duidelijke redenen was het Carthago dat daarin de leiding nam. Mogelijk zien wij hierin alsnog de invloed van Carthago's mythische stichting door Tyrische aristocraten. Anderzijds zou dit ook kunnen wijzen op een al aanwezige, zij het langzame, uitbreiding van Carthago's macht in het gebied. Zo zou de stad al in de loop van de zevende eeuw een vaste handelspost op de Balearen gevestigd hebben. Waarschijnlijk vond dit echter pas na de komst van de Grieken plaats.³² Hoe dit ook zij, het is duidelijk dat Carthago's eerste ervaring met haar nieuwe leiderschap geen onverdeeld succes was. De kolonisatie van Zuid-Frankrijk en Oost-Spanje door Phocaea kon niet worden tegengehouden en oorlogen in Sicilië en Sardinië gingen halverwege de zesde eeuw verloren. Generaal Malchus had de twijfelachtige eer als eerste Carthaagse bevelhebber in de geschiedenis verbannen te worden voor zijn falen. Hij zou uiteindelijk een coup plegen en eindigen aan het kruis.³³

De omslag in de oorlog tegen de Griekse kolonisten kwam toen generaal Mago na Malchus het opperbevel in handen kreeg. Onder zijn leiding werden de Grieken terug gedrongen en uiteindelijk in samenwerking met de Etrusken definitief verslagen bij een zeeslag voor de kust van Corsica. De Punische hegemonie werd onder leiding van Carthago hersteld en de daarop volgende decennia werden getekend door vele militaire succes en een voortdurende uitbreiding van haar handelsimperium.³⁴ Hierdoor konden voor het eerst grote hoeveelheden huurlingen in de Carthaagse legers dienen, al was dit nog niet op de schaal van latere eeuwen. Ook wist Mago een

³¹ Law, 'North Africa, c.800 to 323 BC', 119-20, 124-5

³² Ibidem, 120; Gilbert Charles Picard en Colette Picard, *The Life and Death of Carthage. A survey of Punic history and culture from its birth to the final tragic end* (Londen 1968) 66

³³ Justinus, XVIII.7.2-18, op: [http:// \(...\) trans18.html](http://(...)trans18.html) (28 november 2011)

³⁴ Law, 'North Africa, c.800 to 323 BC', 120-1; H. H. Scullard, 'The Carthaginians in Spain', in: A. E. Astin e.a. (ed.), *The Cambridge Ancient History 8, Rome and the Mediterranean to 133 BC* (Cambridge 1989) 19

militaire dynastie te stichten, die bijna twee eeuwen lang de macht in Carthago in handen zou hebben en tot het einde van de vierde eeuw alle belangrijke generaals leverde. De heerschappij van de familie zou uiteindelijk in een wrange ironie eindigen zoals het begon. Want net zoals generaal Malchus kende de laatste afstammeling van de Magonieden, de ongelukkige Bomilcar, een bloedig einde aan het kruis.

Mago liet ook nadrukkelijk zijn stempel op het leger achter. Zo vertelt Justinus, in navolging van Pompeius Trogus, die zich weer baseerde op Griekse bronnen, dat de basis van de Punische macht door Mago werd gevormd met een regulering van de militaire discipline.³⁵ Vooral bij de oude Grieken, maar ook zeker bij de Romeinen, betekende militaire discipline strikte training en vechten in een geordende eenheid. In de Griekse legers, waar Carthago inmiddels veel ervaring mee had, vertaalde dit zich in de bekende falanx. Mago zal hoogstwaarschijnlijk onder de indruk zijn geraakt van de superioriteit van de Griekse strijdwijze en zijn Carthaagse burgers als hoplieten hebben getraind. De armere stadsbewoners, die geen wapenuitrusting konden betalen, zullen daarnaast nog steeds als lichte infanterie hebben gediend.

De Carthaagse expansiegolf zou uiteindelijk in de vijfde eeuw stuk lopen op een Siciliaanse stormkering. Onder de muren van het Griekse Himera werd generaal Hamilcar een vernietigende nederlaag toegebracht, waarna de Puniërs de toegang tot de kusten van Zuid-Frankrijk en Oost-Spanje verloren.³⁶ De hegemonie in de zuidwestelijke Middellandse Zee werd wel behouden, waardoor de zeer winstgevendende handel met Spanje in stand bleef. De slag zelf lijkt echter een nationale ramp te zijn geweest. Bijna het hele leger was op Sicilië als slaaf of slachtoffer achter gebleven. Carthago werd in diepe rouw gedompeld en zou nog weken in de hoogste staat van paraatheid doorbrengen uit angst voor een Griekse invasie.³⁷ De enorme verliezen onder Carthaagse burgers geeft aan dat zij in deze tijd nog altijd de basis van het leger vormden. Het aandeel van de huurlingen was bij deze slag echter al niet te verwaarlozen.

Dit wordt duidelijk wanneer Herodotus de samenstelling van het Carthaagse leger uiteenzet.³⁸ De Punische troepen waren onderdeel van een multiculturele krijgsmacht, die een directe afspiegeling vormde van de groeiende Carthaagse invloedssfeer in de westelijke Middellandse Zee. Al in deze vroege jaren hadden de Spanjaarden daarin een prominente rol. Aan het einde van de zesde eeuw was het Spaanse koninkrijk Tartessus door Carthago onderworpen en binnen het Punische

³⁵ Justinus, XIX.1.1, op: [http:// \(...\) trans19.html](http://(...)trans19.html) (28 november 2011)

³⁶ Law, 'North Africa, c. 800 to 323 BC', 121; Picard en Picard, *Life and Death*, 65

³⁷ Diodorus Siculus, XI.24.2-4

³⁸ Herodotus, *The Histories*, VII.166, trans: G. C. Macaulay, op: University of Adelaide, 'The Histories of Herodotus', <http://ebooks.adelaide.edu.au/h/herodotus/h4m/chapter7.html> (28 november 2011)

handelsimperium terecht gekomen. Hoewel van annexatie nog zeker geen sprake was, zouden de Iberiërs voortaan naast goederen en grondstoffen ook huurlingen leveren.³⁹ Bij Himera zullen zij de Carthagers met zowel cavalerie als infanterie hebben bijgestaan. Een groot deel van de paarden ging tijdens de oversteek naar Sicilië al verloren⁴⁰, maar de onverzettelijke infanteristen werden pas op het laatste moment door de Grieken gebroken.⁴¹ De Ligurianen en Keltische Elisycanen zullen eveneens lijninfanteristen en ruiters hebben geleverd. Dat Carthago een beroep kon doen op Elisycaanse strijders is tekenend voor haar bewegingsvrijheid na de overwinning op de Phocaeërs, daar zij het Franse achterland van de Griekse koloniën bevolkten.

De lichte infanterie was gevuld met eilandbewoners van de Belearen, Sardinië en Corsica. Hun technologisch lager ontwikkelde samenlevingen brachten snelle, stugge soldaten voort die dodelijk waren met slinger en werpspeer. De armste Carthaagse burgers zullen ook als tirailleurs hebben gevochten en een deel van de Libische troepen was hier eveneens terug te vinden. Carthago had in de hoogtijdagen van Malchus' carrière enkele overwinningen op haar Afrikaanse burens weten te behalen⁴² en kon onder de Magonieden zelfs voor korte tijd het juk van de landpacht van haar schouders werpen. De stad zou uiteindelijk nog voor enkele decennia haar meerdere in de Libische pachtheren moeten erkennen, maar kreeg kennelijk wel de gelegenheid huurlingen te rekruteren.⁴³ Het is niet onmogelijk dat deze met Carthaagse wapens werden uitgerust en bij Himera als hoplieten het strijdveld betraden. Een deel werd gebruikt om een contingent strijdagens te bemannen. Hoewel deze eenheden in de daarop volgende eeuwen nog vaak gebruikt zouden worden, speelden zij bij deze veldslag geen rol van betekenis. Voor de landing op Sicilië waren zij namelijk al samen met de paarden onder de golven verdwenen.⁴⁴

Vijfde eeuw

De afgang bij Himera wierp een lange schaduw over de Carthaagse geschiedenis en haar imperialistische aspiraties. Onder Hamilcar's zoon Hanno werd Sicilië de rug toegekeerd en begon Carthago een bewuste isolatiepolitiek waarmee een eeuw van culturele armoede werd ingeluid. Tegelijkertijd bereikte haar welvaart echter nieuwe hoogtes, doordat de opbrengsten uit de mijnen voortaan in eigen bezit bleven. In Afrika werd ondertussen het Libische achterland veroverd en de

³⁹ Picard en Picard, *Life and Death*, 66-7; H. H. Scullard, 'The Carthaginians', 19-21

⁴⁰ Diodorus Siculus, XI.20.2

⁴¹ Polyaeus, *Stratagems in War*, I.28.1, trans: R. Shepherd, op: Andrew Smith, 'Attalus', <http://www.attalus.org/translate/polyaeus1B.html> (28 november 2011)

⁴² Justinus, XVIII.7.2, op: [http:// \(...\) trans18.html](http:// (...) trans18.html) (28 november 2011)

⁴³ Justinus, XIX.1.3-5, op: [http:// \(...\) trans19.html](http:// (...) trans19.html) (28 november 2011)

⁴⁴ Diodorus Siculus, XI.20.2

handelsroute naar het Westen verstevigd, zodat ook de goudhandel aan de Atlantische kust in Carthaagse handen viel. In Carthago werd de bevoordeelde positie van Mago's nazaten ingeperkt ten gunste van de republiek. De aristocratie was meer dan ooit tevoren in staat de grillen van haar leiders aan banden te leggen. De belangen van de beleidsmakers waren echter verdeeld en velen behielden hun imperialistische ambities. Hierdoor wist generaal Hannibal uiteindelijk genoeg steun te vinden om het leiderschap van zijn oom over te nemen en de isolatiepolitiek te beëindigen, terwijl zijn vader eertijds voor vergelijkbare aspiraties was verbannen. Het is niet duidelijk of deze kentering het gevolg was van een scherpe politieke strijd of het geleidelijk meanderen van de publieke opinie.⁴⁵

De aristocratische handelsidealen waren desondanks van grote invloed op het beleid van deze eeuw. Hoewel controle over Sicilië een significante uitbreiding van het Punische handelsimperium had betekend, waren de oorlogen op het eiland vooral een grote kostenpost gebleken. De verovering van het Afrikaanse achterland met zijn inferieure legers was daarentegen een financieel veiligere keuze. Hiermee werd definitief een einde gemaakt aan de pachtbetalingen, die decennia lang op de schatkist drukten. Carthago heerste voortaan over een zee aan vruchtbaar land, die samen met de handel de basis legde voor haar enorme welvaart. Met de Libische bevolking had de stad daarnaast beschikking tot een grote bron van mankracht, die niet alleen de velden bewerkte, maar ook in het leger diende.⁴⁶ Carthago's agricultuur bloeide en aan het einde van de vierde eeuw bestond dit deel van Afrika uit uitgestrekte landerijen vol weelde en steden waarvan de burgers de oorlog vreemd waren.⁴⁷

Met het einde van de oorlogen in de Middellandse Zee kwam bovendien een deel van de vloot beschikbaar voor expedities langs de Afrikaanse kusten.⁴⁸ Carthago stichtte daar handelsposten en bracht de Numidische en Maurische stammen in haar invloedssfeer. Politieke macht over het gebied bleef echter beperkt en er werden geen troepen geworven voor het leger. Ook zonder hen was Carthago inmiddels echter in staat de militaire inbreng van haar burgers te verlagen. De nieuwe inkomstbronnen en onderworpen Libiërs stelde de stad in staat haar eigen soldaten te sparen. Het kleine leger dat in 410 Carthago's militaire heroriëntatie markeerde werd gevormd door Libiërs en zwervende Italische huurlingen. Pas toen de stad het jaar daarop een groot invasieleger op de been bracht, was de inbreng van haar eigen burgers nodig. De bulk van dat leger werd echter al gevormd door Spaanse huurlingen en Libische boeren.⁴⁹

⁴⁵ Law, 'North Africa, c. 800 to 323 BC', 121-2; Picard en Picard, *Life and Death*, 86-7

⁴⁶ Law, 'North Africa, c. 800 to 323 BC', 128-30; Picard en Picard, *Life and Death*, 90-1

⁴⁷ Diodorus Siculus, XX.8.3-6

⁴⁸ Picard en Picard, *Life and Death*, 93

⁴⁹ Diodorus Siculus, XIII.44.1, 6

De Libiërs werden in tegenstelling tot de Spanjaarden niet als huurlingen gerekruteerd. Zij waren immers onderdanen van het Carthaagse Rijk geworden en moesten daarom mankracht en belasting afstaan. Velen werkten waarschijnlijk als lijfeigenen op de grotere landerijen. Dit leidde menig maal tot opstanden, die met brute kracht in bloed werden gesmoord.⁵⁰ Desalniettemin vond er een bloeiende culturele uitwisseling plaats, die ook in het leger haar sporen achter liet. In navolging van de Carthaagse successen werd de falanx als standaard eenheid ingevoerd voor de Libische soldaten. Omgekeerd veroverde de strijdwagen onder Libische invloed een essentiële positie in de Punische legers. Waar strijdwagens in de meeste legers plaats hadden gemaakt voor cavalerie, waren zij in Libië onverminderd populair gebleven.⁵¹ De herintroductie van dit oude wapen tegen militaire conventies in is typisch voor het Carthaagse leger. De afwezigheid van een centrale Carthaagse eenheid maakte het leger tot een pluriform geheel, waarbij de mengelmoes van militaire culturen het aanzicht domineerde. Een flexibele samenstelling en het gebruik van traditionele wapens was hiervan het logische gevolg. Dit zou in de volgende eeuw zowel voor- als nadelen blijken te hebben.

Vierde eeuw

De lange vierde eeuw zag de terugkeer van Carthago naar haar Mediterrane invloedssfeer en een constante machtsstrijd met de Griekse steden. Vooral Syracuse toonde zich hierbij een gewaagde tegenstander en leidde in 310 onder leiding van Agathocles zelfs een invasie dwars door het Afrikaanse kernland. Dit leidde indirect tot de definitieve val van de Magoniedische dynastie en de opname van de militaire mantel door de Barka's enkele decennia later. Het betekende eveneens het einde van Carthago's meest succesvolle veroveringstocht door Sicilië, waarbij de Punische legers tot de poorten van Syracuse waren doorgedrongen. Het eiland werd echter nooit volledig veroverd en de kleinere steden zouden door de jaren heen menigmaal van overheerser wisselen. In Spanje werd er meer succes geboekt met de consolidatie van de overheersing over de zuidelijke gebieden. Dit maakte Carthago machtig genoeg om de toegang tot de Straat van Gibraltar volledig te controleren. Van directe politieke controle en kolonisatie in de Spaanse gebieden was in deze eeuw echter nog nauwelijks sprake. Handel en huurlingen bleven de voornaamste drijfveren van de

⁵⁰ Hoyos, *Hannibal's Dynasty*, 25; Law, 'North Africa, c. 800 to 323 BC', 129-31; Picard en Picard, *Life and Death*, 91

⁵¹ Law, 'North Africa, c.800 to 323 BC', 116

Carthaagse interesse in het Iberische schiereiland in tegenstelling tot de meer imperialistische aspiraties voor de eilanden in de Middellandse Zee.⁵²

Militair gezien zette Carthago voor het merendeel van deze eeuw de lijn van de vorige door. Het aandeel van de Carthaagse burgers nam langzaam af, terwijl dat van haar huurlingen en bondgenoten toe nam. Het is dan ook opvallend, dat deze eeuw de creatie zag van een elite eenheid van Carthaagse soldaten; de Heilige Schare. Deze eenheid werd gevormd door de rijkste burgers uit Carthago, die van jongst af aan werden getraind en de beste wapenuitrustingen konden betalen. Ze vochten in een falanx van 500 man en droegen ijzeren kurassen, bronzen helmen en witte schilden. De troepen hadden een uitstekende reputatie, maar waren slechts afwisselend succesvol op het slagveld. Zo werd tijdens een veldtocht in Sicilië in 360 de Heilige Schare door een Grieks leger afgeslacht en vonden meer Carthaagse burgers de dood dan ooit te voren.⁵³ De Heilige Schare verdween uiteindelijk aan het einde van de eeuw weer van de Punische slagvelden. Carthaagse burgers vochten vanaf de derde eeuw niet meer buiten Afrika, waardoor een Carthaagse elite eenheid overbodig werd. Het verdwijnen van de Heilige Schare markeerde daarmee een nieuwe fase in Carthago's militaire geschiedenis. Voortaan was het aan de huurlingen en bondgenoten om het Carthaagse Rijk te verdedigen.

Ondanks enkele nederlagen was Carthago in deze eeuw militair vrij succesvol en wist ze meerder malen grote overwinning te behalen. Aan het einde van de eeuw zouden twee grote Griekse generaals de zwakke plekken van het leger echter pijnlijk bloot weten te leggen. Agathocles verraste in 310 vriend en vijand met een gedurfde invasie van Afrika en wist daar met zijn beroepssoldaten de grotere Carthaagse legers keer op keer te verslaan.⁵⁴ Verraad en overmoed plaagde Carthago; haar eigen soldaten werden in de steek gelaten door een machtslustig generaal, terwijl haar Libische onderdanen in grote getale naar de vijand overliepen. Hoewel Agathocles uiteindelijk werd verslagen en Carthago haar macht over de Libiërs en haar eigen leiders weer in handen kreeg, hadden de opportunistische invasie en alle gevolgen daarvan de stad in een klap met beide benen op de grond gezet. Het werd duidelijk dat de onderdrukte Libische bevolking bij ieder teken van zwakte in opstand kon komen en in de strijd niet kon tippen aan professionele huursoldaten. Genoeg om Carthago te verleiden tot grote militaire veranderingen was het echter nog niet.

Dertig jaar later werd Carthago opnieuw met de neus op de feiten gedrukt. Een initieel succesvolle campagne in Sicilië eindigde in een vernietigende nederlaag tegen het moderne

⁵² Picard en Picard, *Life and Death*, 102-8, 171-6

⁵³ Plutarchus, *The Parallel Lives; The Life of Timoleon*, trans: Thomas Blomer, op; 'Livius.org', http://www.livius.org/sh-si/sicily/sicily_t21.html (28 november 2011)

⁵⁴ Diodorus Siculus, XX.3.1-6.3

Hellenistische leger van Pyrrhus van Epirus. De Macedonische militaire revolutie was grotendeels aan Carthago voorbij gegaan, terwijl zij vast bleef houden aan de militaire tradities van haar troepen. Dit leidde tot een tragische climax tussen de heuvels van Sicilië, waar de traditionele Libische strijdwagens hopeloos achterhaald bleken en Pyrrhus' Indische krijgsolifanten grote indruk maakten. Onvrede onder zijn bondgenoten weerhield de ambitieuze koning van een directe aanval op Afrika en deed hem besluiten het Siciliaanse strijdveld achter te laten voor Carthago en Rome.⁵⁵ De boodschap was nu echter eindelijk door Carthago ontvangen en Pyrrhus' invloed op de Punische stad zou groter blijken te zijn, dan hij ooit had verwacht.

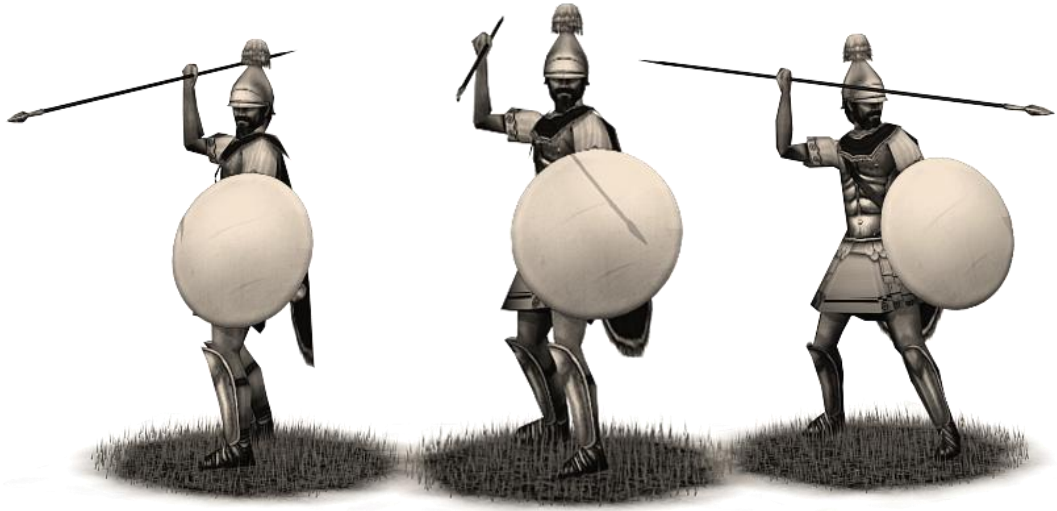
In de jaren na deze oorlog verdween de strijdwagen definitief uit het Carthaagse leger en werd zij vervangen door de Afrikaanse krijgsolifant. In navolging van de Hellenistische tradities nam ook het aandeel van de cavalerie toe, waardoor de Numidiërs voor het eerst een belangrijke rol in de Carthaagse legers zouden spelen. Tegelijkertijd werd de samenstelling van de Libische eenheden gereconstrueerd. De boersoldaten werden vervangen door professionele huurlingen, waardoor de kwaliteit van het leger toenam en er een einde kwam aan een eeuw van opstanden. De kosten van het nieuwe Carthaagse leger stegen door al deze verandering enorm en het uitblijven van soldij zou na de Eerste Punische Oorlog voor een enorme huurlingen opstand zorgen, waarbij de Libische soldaten opnieuw het voortouw namen.⁵⁶ Carthago wist ook die strijd echter te overleven en zou vooral onder Hannibal's leiderschap de vruchten plukken van haar nieuwe leger.

De modernisering van het leger kende echter wel enkele grote praktische problemen. De Carthaagse generaals waren namelijk compleet onbekend met de juiste strijdwijze van de nieuwe troepenmacht. Dit leidde aan het begin van de Eerste Punische Oorlog al direct tot enkele grote nederlagen, die vooral te wijten waren aan een gebrekkige tactiek. Het was pas met de unieke aanstelling van de Spartaan Xanthippus als tijdelijk adviseur en bevelhebber voor de Slag bij Tunis, dat de Carthaagse oorlogsmachine weer begon te lopen.⁵⁷ Hij wist de kracht van de overtallige cavalerie uit te buiten op de uitgestrekte vlakte van het slagveld, terwijl de krijgsolifanten voor het eerst vloeiend samenwerkten met de lichte infanterie. Het was dankzij zijn kennis en inzicht, dat Carthago negen jaar na het uitbreken van de Eerste Punische oorlog eindelijk klaar was voor de strijd met Rome.

⁵⁵ Plutarchus, *The Parallel Lives; The Life of Pyrrhus*, 23.6, trans: Bernadotte Perrin, *The Loeb Classical Library. Plutarch The Parallel Lives IX* (Londen 1920) 425

⁵⁶ Law, 'North Africa, c.800 to 323 BC', 129

⁵⁷ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 88-91; Lazenby, *Punic War*, 123

Heilige Schare

Pyrrhus van Epirus

De samenstelling van het Carthaagse leger

Als huurlingenleger was de Carthaagse troepenmacht in essentie divers en inconsistent. De samenstelling van het leger was afhankelijk van het aanbod van beschikbare troepen en dit in de loop der tijd sterk veranderen. Zo nam het aandeel van Italische soldaten in Punische dienst tijdens Hannibal's veldtocht sterk toe, terwijl Scipio's successen in Spanje oude bondgenoten tot overspel verleidden. Desondanks waren de overeenkomsten tussen de Carthaagse legers van de Punische Oorlogen groot genoeg om een algemeen beeld te geven van hun samenstelling. Eerder in dit werk heb ik het functioneren en de samenstelling van het leger als geheel uiteen gezet. In dit hoofdstuk ga ik verder in op de belangrijkste eenheden van de Punische legers. Zij zijn voor het overzicht zo ver mogelijk opgedeeld volgens hun tactische rol en nationaliteit. Hierbij maak ik onderscheid tussen lichte en zware cavalerie, lichte en zware infanterie en de speciale troepen.

Lichte cavalerie

De lichte cavalerie vormde de meerderheid van de bereden troepen in het Carthaagse leger en was verrassend uniform van samenstelling voor een troepenmacht, die gekenmerkt werd door zijn multinationale identiteit. De Numidische stammen uit het huidige Algerije waren de onmiskenbare meesters van deze krijgskunst. Hun uithoudingsvermogen en snelheid waren een belangrijke factor in de superioriteit van de Carthaagse cavalerie en het verraad van de Numidische koning Masinissa aan het einde van de Tweede Punische Oorlog speelde een significante rol in de Romeinse eindoverwinning. De Numidiërs waren een seminomadisch volk met een sterke hippische traditie.⁵⁸ Ze kwamen aan het einde van de vijfde eeuw in contact met Carthago en hadden zich tegen deze tijd verdeeld onder het leiderschap van verschillende koningen. De Numidische heersers strenden vaak met elkaar om de macht en schroomden niet hierbij buitenlandse machten te betrekken. De Romeinse overwinning in Afrika tijdens de Tweede Punische Oorlog vormde tegelijkertijd de climax van een machtsstrijd tussen de belangrijkste Numidische stammen van deze tijd en maakte de weg vrij voor de opkomst van een groot Numidisch koninkrijk, dat enkele eeuwen zou blijven voortbestaan.

De kracht van de Numidische troepen lag bij hun uitzonderlijke talent voor paardrijden. Hoewel de stijgbeugels nog niet waren uitgevonden, wekten de ruiters verbazing door ook zonder

⁵⁸ Law, 'North Africa, c.800 to 323 BC', 144; Sidnell, *Warhorse*, 172

zadel en teugels te rijden. Slechts de stem en de benen werden gebruikt om de paarden te besturen, maar hun controle over de beesten was desondanks exceptioneel. De paarden van de Numidiërs waren klein, maar hadden een groot uithoudingsvermogen. Dit gaf de cavalerie de mogelijkheid om constant in beweging te zijn, wat noodzakelijk was voor de tactieken die vrijwel volledig gebaseerd waren op behendigheid en snelheid. Om zo licht mogelijk te blijven droegen de ruiters geen wapenuitrusting en slechts een dun leren schild ter bescherming.⁵⁹ Het was hierdoor van levensbelang om continu uit de handen van de vijand te blijven, want in een directe fysieke confrontatie dolven zij vrijwel altijd het onderspit.

De voornaamste offensieve tactiek van de Numidiërs was simpel, maar dodelijk effectief. Iedere ruiter droeg meerdere werpsperen bij zich, die van een veilige afstand naar de vijand werden geworpen. De ruiters bleven hierbij constant in beweging en op hun hoede, zodat zij zich bij een tegenaanval onmiddellijk konden terugtrekken. De aanval kon vervolgens onmiddellijk weer worden voortgezet, zodra de achtervolging werd afgebroken. De vijand werd hierdoor gedwongen hen constant op te jagen of lijdzaam de sperenregen te verduren. De hoge snelheid en het uithoudingsvermogen van de paarden maakte het echter vrijwel onmogelijk voor de vijandelijke ruiters om de Numidische cavalerie tot een directe confrontatie te dwingen. Vaak werd de genadeklap uiteindelijk toegebracht door een flankaanval van de zware Carthaagse cavalerie op de uitgeputte vijand, wanneer deze niet simpelweg al had opgegeven en op de vlucht was geslagen. De Carthaagse cavalerie had vervolgens vrij spel om met een vernietigende aanval op de vijandelijke infanterie het verzet te verbreken. De lichte cavalerie had hierbij tot doel de vluchtende soldaten op te jagen en hergroepering te voorkomen, waarbij vaak veel slachtoffers werden gemaakt.⁶⁰

Zware cavalerie

In tegenstelling tot de lichte cavalerie bestond de zware cavalerie uit verschillende volken, zo ver als men daar in het geval van de Spaanse en Keltische troepen van kon spreken. De basis werd gevormd door de Spanjaarden, die een derde van de ruiters leverden.⁶¹ Het gebrek aan reserves deed dit aantal tijdens de latere jaren van Hannibal's campagne afnemen, terwijl zij tijdens de veldslagen in Spanje juist in groter getal aanwezig waren. De Spaanse troepen waren een mix van Iberische en Keltiberische stammen verdeeld in *Männerbunds* onder leiding van een krijgsheer, zoals gebruikelijk was in de West-Europese krijgsculturen. De krijgers van deze strijdtroepen waren geen

⁵⁹ Sidnell, *Warhorse*, 172

⁶⁰ Ibidem, 177, 181-2

⁶¹ Ibidem, 172

professionele soldaten, maar waren stuk voor stuk ervaren strijders met een honger voor oorlog en avontuur. Het waren gewillige huurlingen, die niet gehinderd werden door sterke nationalistische gevoelens. Dit maakte hen uitstekende en betrouwbare troepen voor een charismatisch leider met een diepe buidel. Hun loyaliteit was echter persoonsgebonden en had weinig te doen met trouw aan Carthago zelf. Spaanse troepen liepen tijdens zwak leiderschap of na de dood van een generaal dan ook makkelijk over naar een sterker geachte vijand.⁶²

De Spaanse ruitery had beschikking over goede, intelligente paarden, die bereden werden met teugels, bit en zadel of doek over de rug. Ter bescherming droegen paarden soms een *chamfron* over het hoofd, al was de bewapening van de cavalerie over het algemeen vrij licht. De meeste ruiters droegen slechts een helm en borstplaat, al konden sommigen zich meer bescherming veroorloven. De rijkste Keltiberische ruiters trokken ten strijde in vol maliënkolder. In de linkerhand werd de *caetra* gedragen, een klein schild dat met een leren riem aan de arm was gebonden. Hierdoor kon de ruiter het schild niet verliezen tijdens een wild galop en was hij eveneens in staat zijn paard bij te sturen met lans of zwaard in de hand. De lans werd in de rechterhand gedragen en was goed geschikt voor charges, maar was moeilijk mee te manoeuvreren in een opeen gepakte massa. Een zwaard was hier beter voor geschikt. Bij de Spaanse cavalerie was dit een *Falcata*. Dit wapen was licht gebogen met de snijkant aan de binnenzijde en had een scherpe punt, waardoor het geschikt was voor zowel steken als hakken.⁶³

De Keltische stammen van Zuid-Europa leverden eveneens veel cavalerie. Vooral Hannibal maakte dankbaar gebruik van de sterke Gallische ruiters uit Noord-Italië, nadat hij een groot deel van zijn bereden troepen was verloren in de Alpen.⁶⁴ Hoewel de Spaanse paarden vaak van betere kwaliteit waren, kwamen de strijdwijzen van beide troepen sterk overeen. De relatief lichte bewapening van de troepen maakten hen goed geschikt voor snelle manoeuvres en denderende charges op een onbewaakte flank. Wanneer dit de vijand niet wist op te breken kon er vertrouwd worden op dominantie tijdens het zwaardgevecht, een specialiteit van beide volken. Desondanks bleef het belangrijkste wapen de wilde kracht en schok van een goede charge. De zware cavalerie had weinig kans tegen een geordende eenheid van voetsoldaten en kon zich in dat geval beter terug trekken en hergroeperen voor een nieuwe aanval.

⁶² Louis Rawlings, 'Celts, Spaniards and Samnites: Warriors in a Soldiers' War', in: Tim Cornell, Boris Rankov en Philip Sabin (Ed.), *The Second Punic War A Reappraisal* (Londen 1996) 82-3, 90-1; Scullard, 'The Carthaginians', 42

⁶³ Sidnell, *Warhorse*, 173

⁶⁴ *Ibidem*, 174

De laatste eenheid die een significant deel vormde van de Carthaagse cavalerie tijdens de Punische Oorlogen waren de Italiërs. Om Hannibal's leger te ondersteunen en de controle over de veroverde gebieden te bewaren werden meerdere grotendeels Italische leger gevormd door de rebellerende steden. Vooral de stammen in Zuid-Italië, zoals de Lucaniërs, Samnieten en Bruttiiërs zagen in Hannibal de kans om het Romeins juk af te werpen en boden hun troepen aan. De samenwerking was echter geen compleet succes. Het aandeel van cavalerie in Italische legers was relatief klein, waardoor er niet genoeg ruiters waren om het oude Carthaagse overwicht te bewaren. Daarnaast waren de Italische stammen niet geheel welwillend in hun bondgenootschap en weigerden zij vaak te vechten buiten hun eigen regio. De nieuwe Italische legers bleken bovendien moeilijk te incorporeren in de bestaande bevelstructuur, waardoor de troepen niet altijd tot het volste benut werden. Alleen de Italische troepen direct onder Hannibal's bevel waren dan ook echt succesvol.⁶⁵ Dit neemt echter niet weg dat de inbreng van deze eenheden essentieel was voor het voorzetten van de strijd en ondanks het beperkte succes niet onderschat mag worden.

Over de bewapening van de Italische cavalerie uit deze tijd is weinig concrete informatie beschikbaar. Hoewel de Italische bondgenoten een groot deel van het Romeinse leger vormden, lag de focus van oude militaire historici bij de legioenen. Er zal echter weinig verschil zijn geweest tussen de Italische cavalerie en de Romeinse *equites*. Beide waren sterk beïnvloed door de Grieken uit Zuid-Italië en hadden geen diepgewortelde ruitertradities om hiermee te concurreren. De Italische stammen zullen dan ook - evenals de Romeinen - de Griekse ruitersstijl hebben overgenomen. Dit betekent, dat ze betere bewapening droegen dan hun barbaarse evenknieën. Italische ruiters droegen een kuras of maliënkolder en hadden een bronzen helm en rond schild, dat groter was dan de relatief kleine *caetra*. Ze hadden de beschikking over een lans en zwaard en reden in een stevig zadel met teugels en bit.⁶⁶ Tijdens de Tweede Punische Oorlog dolven de Romeinse en Italische ruiters vaak het onderspit tegen Hannibal's barbaarse krijgers. Dit had echter meer te maken met een inferieure kwantiteit en tactiek dan een kwalitatief gebrek. In gelijke confrontaties waren de Italische ruiters een geduchte vijand.

Lichte infanterie

De lichte infanterie speelt vaak een bescheiden rol in de historiën van de oude geschiedschrijvers. De aandacht ging tijdens een veldslag uit naar de clash tussen de twee slaglinies, waarbij het voorspel van de losse troepen een bijrol speelde. Dit geeft een vertekend beeld van de

⁶⁵ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 225-6

⁶⁶ *Ibidem*, 48-9

strijd, waarbij het eerste contact tussen de lichte infanterie van beide kanten soms enkele uren kon duren. Een overwinning hierbij was niet alleen tactisch van belang, maar had ook vooral effect op het moreel van de troepen. In het Carthaagse leger had de lichte infanterie daarnaast de taak de olifanten te beschermen, zodat deze tot hun volste kracht gebruikt konden worden. Desalniettemin bleven deze troepen het terrein van de jonge en arme soldaten, die dan al niet rijk of belangrijk genoeg waren voor een positie in een hoger gewaardeerde eenheid. Dit was vooral het geval in de burgerlegers van de vroege Grieken en Romeinen, waar de standen van de samenleving in het leger vertegenwoordigd werden. Ook in het Carthaagse huurlingenleger was dit deels het geval, al kende het ten minste één karakteristieke uitzondering; de Balearische slingeraars.

De slingeraars van de Balearen evenaarden in hun faam illustere krijgsculturen als die van de Numidische ruiters, Kretenzische boogschutters en Scythische boogschutters te paard. Van jongst af aan werd iedere jongen geleerd om met een slinger om te gaan. Moeders weigerden hun zoons brood te geven, zolang ze het niet eerst met de slinger konden raken. Dit maakten de Baleariërs specialisten en meesters in hun vak. Ze wisten hun doel met dodelijke precisie bijna altijd te treffen en waren in staat grotere stenen te gooien dan iedere andere slingeraar. Tijdens de strijd verpletterde de regen van stenen schilden en helmen en was het zelfs de best bewapende soldaten tot last. De bewapening van de slingeraars zelf was zeer licht. Slechts drie slingers voor verschillende afstanden en een stugge lap geitenleer om de arm als schild. In de zomermaanden werd zelfs geen tuniek gedragen. Dit maakte de slingeraars uiterst behendig, snel en ongrijpbaar voor de meeste voetsoldaten, zodat zij een continu gevaar bleven vormen op grote afstand. Zeer kwetsbaar waren de Baleariërs echter wel tegen cavalerie, dat hen makkelijk kon bijhouden. Een goed geplaatst schot op het grote lichaam van een paard kon een ruiter niettemin in een klap uitschakelen.⁶⁷

Hoewel de Balearische slingeraars de meest in het oog springende eenheid was, werd de meerderheid van de lichte infanterie gevormd door speerwerpers van andere volken.⁶⁸ Uit Afrika kwamen de Numidiërs en de Mauri. Hoewel weinig bekend is over de sociale samenstelling van de Numidische bevolking, zullen de lichte infanteristen vooral uit de onderste lagen van de samenleving zijn voortgekomen. Deze soldaten waren niet rijk genoeg om een paard te kopen en moesten zich daardoor tot speren beperken. De Mauri waren een nomadenvolk ten westen van de Numidiërs in het huidige Marokko. Zij waren aan het einde van de vijfde eeuw in contact gekomen met Carthago en leverde in de derde eeuw geregeld huurlingen.⁶⁹ Ondanks het nomadische bestaan van de Mauri bestonden de huurlingen voornamelijk uit licht bewapend voetvolk en bleef de lichte cavalerie de

⁶⁷ Diodorus Siculus, V.17.1-18.4; Flavius Vegetius Rhenanus, *Military Matters*, I.15, trans: John Clarke, op: 'Sonshi', <http://www.sonshi.com/vegetius1-15.html> (28 november 2011)

⁶⁸ Lazenby, *Hannibal's War*, 144

⁶⁹ Law, 'North Africa, c.800 to 323 BC', 125, 131, 143

specialiteit van de Numidiërs. Samen met de Balearen vormden deze twee volken de sterkste eenheden van Carthago's lichte infanterie. Zij werden zo nodig aangevuld met speerwerpers en slingeraars van Spaanse en Keltische stammen. Deze volken waren echter niet gespecialiseerd in de typische vlechtenvlucht stijl van de lichte infanterie en daardoor van relatief mindere kwaliteit.

Zware infanterie

De eenheden van de zware infanterie zijn het beste gedocumenteerd en tonen mede daardoor de meeste diversiteit. De Libiërs, Spanjaarden, Kelten, Italiërs en Carthagers hadden ieder hun eigen militaire tradities en bewapening. Het was de zware taak van de generaal om deze mix van vechtstijlen tot een geheel samen te smeden. Een groot generaal als Hannibal kon een stap verder gaan en de specifieke eigenschappen van zijn troepen uitbuiten. Kennis van de culturele achtergrond van zijn soldaten was hiervoor van groot belang en het spreekt voor zijn kwaliteiten als leider, dat hij zich hier bewust van was. Het was mede daardoor, dat Hannibal ondanks zijn zware taak jaren lang ongeslagen bleef.

De belangrijkste eenheid van de Carthaagse infanterie waren de Libiërs. Zij vormden het grootste deel van het leger en behoorden tot de meest ervaren strijders. De term 'Libiërs' slaat in dit geval op de Afrikaanse stammen in het Carthaagse achterland. Het was oorspronkelijk echter een Griekse verzamelnaam voor alle inwoners van Noord-Afrika tussen Egypte en Numidië. Het Libische volk bestond dan ook uit vele verschillende volken en stammen, die geregeld onderling oorlog voerden en geen politieke eenheid vormden. Hoewel alle Libiërs waarschijnlijk Berber spraken, waren er ook op cultureel gebied flinke verschillen tussen de verschillende stammen. De Libiërs in het oosten waren sterk onder invloed van Egypte en namen onder andere de strijdwagen van hen over, waarna het wapen zich over de Libische stammen verspreidde. De westelijke stammen, die later grotendeels onder Carthaags bewind zouden vallen, deden al voor de komst van de kolonisten aan landbouw. Grote delen van het huidige Libië bleven daarentegen nomadisch en pastoraal. Het is echter onduidelijk welke invloed de Griekse koloniën langs de Libische kust hadden op hun achterland.⁷⁰

Paarden bepaalden het aanzicht van de Libische legers, die ze gebruikten voor de cavalerie en de strijdwagens. De speer was hun voornaamste wapen, al werd het gebruikt van metaal pas geïntroduceerd met de komst van de Feniciërs en Grieken.⁷¹ De invloed van Carthago op de Libische

⁷⁰ Ibidem, 141-4

⁷¹ Ibidem, 145

wijze van oorlogvoering was groot, zoals het overzicht van de eeuwen voor de Punische Oorlogen al liet zien. De standaard eenheid van de Libiërs in het Carthaagse leger was de falanx, in navolging van de adoptie van de Griekse vechtstijl door de Puniërs zelf. Ze waren bewapend met een lange speer en een rond of ovaal schild. Ter bescherming droegen ze een helm en een stevig linnen harnas.⁷² Hun strijdwijze en bewapening waren minder rigide dan die van de oorspronkelijke Griekse hoplieten en zij zullen dan mogelijk ook in een lossere falanxvorm hebben gevochten. Dit gaf hen meer bewegingsvrijheid tegen de flexibele Romeinse troepen ten koste van de superieure Griekse verdediging. Na de Slag bij het Trasimeense Meer namen de Libische troepen de wapenuitrustingen van de Romeinse soldaten over.⁷³ Dit zou kunnen betekenen, dat de Libiërs onder Hannibal geen speer-, maar zwaardvechters waren.⁷⁴ Concreet bewijs is hier echter niet voor aanwezig.

In tegenstelling tot de Libische soldaten was het zwaard onmiskenbaar het belangrijkste wapen van de Spaanse krijgers. De inwoners van het Iberisch schiereiland beschikten over een rijke krijgscultuur, die hen evenals bij de cavalerie een formidabel onderdeel van de zware infanterie maakten. De Spaanse huurlingen waren moedige krijgers, gedreven door hun lust voor buit en avontuur. Deze passie dreef hun moraal op en intimideerde de vijand, zodat de eerste charge van de Spaanse troepen een weifelende vijandelijke linie al tot breken kon brengen. Als ware krijgers hadden zij lak aan militaire discipline en vochten ze het liefst één op één gevechten. Een gedisciplineerd vijandelijk leger kon hier onder de juiste omstandigheden gebruik van maken en het kwam dan ook wel eens voor, dat een Spaanse eenheid zich in een vloed van passie en eerezucht de dood in vocht. Het zelfzuchtige karakter van de Spaanse soldaten leidde daarnaast nogal eens tot overlopen en verraad. Loyaliteit was er alleen voor de militair leider en duurde zolang er successen in het vooruitzicht lagen. Voor een charismatisch en succesvol generaal als Hannibal waren de Spaanse troepen desondanks een machtig wapen, die samen met de Libische troepen de kern vormde van de Carthaagse zware infanterie.⁷⁵

Alle Spaanse eenheden gingen gekleed in korte linnen tunieken met een paarse rand. Ze vochten met korte zwaarden, waarmee ze zowel konden steken als hakken. Het design van dit zwaard maakte indruk op de Romeinse troepen, die het model na de Eerste Punische Oorlog nabootsen met de *gladius*. Ook beschikten ze over een zware werpspeer, die voor het eerste contact naar de vijand werd geworpen. Ter bescherming droegen de soldaten een groot, ovaal schild, dat het merendeel van het lichaam kon bedekken. Ze vochten in hechte groepen, waarbij de drang naar

⁷² Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 32

⁷³ Polybius, III.87.3, 114.1

⁷⁴ Lazenby, *Hannibal's War*, 14; Lazenby, *Punic War*, 27

⁷⁵ Rawling, 'Celts, Spaniards and Samnites', 90-2

individueel succes deels werd opgeofferd voor een sterkere eenheid.⁷⁶ Hierin hadden de Spaanse troepen veel weg van de Romeinse legionairs, die met vergelijkbare wapens en vechtstijl de vijand bestreden. Hun krijgscultuur had echter meer overheen met die van hun Keltische burenen, die tijdens de strijd hun wilde natuur meer lieten spreken.

De Kelten beschikten evenals de Spanjaarden over een echte krijgermentaliteit, waarbij persoonlijke roem de belangrijkste motivatie was. De Kelten maakten met hun lengte en lange haren een intimiderende indruk en vochten vaak naakt of met slechts een broek aan. Hoewel hun schild leek op dat van de Spanjaarden, was hun zwaar een stuk groter en alleen bedoeld om te hakken. Keltische strijders hadden hierdoor meer bewegingsruimte nodig op het slagveld en vochten in een grote, ongeordende massa. Dit gaf hen de gelegenheid om voor eigen succes te gaan en het was niet ongebruikelijk voor een Keltische krijger om tijdens het gevecht zijn overwinning op een verslagen vijand te vieren door diens hoofd af te hakken en mee te nemen. Het wilde uiterlijk en oorlogsdansen en kreten voor de slag waren bedoeld om de vijand zo veel mogelijk te intimideren. De strijd werd vervolgens begonnen met een wilde charge op de vijandelijke slaglinie. Wanneer deze aanval echter geen succes bleek, kon het moraal van de troepen snel omslaan. De Keltische krijgers raakten bovendien snel uitgeput en konden niet goed tegen de hitte. Zij waren hierdoor minder standvastig dan de Spanjaarden, die met hun grotere discipline de strijd langer konden volhouden.⁷⁷

De Keltische reputatie van moedige krijgers met een broze moraal was Hannibal niet onbekend. Tijdens de Slag bij Cannea plaatste hij zijn Keltische troepen bewust in het vooruitgeschoven centrum van zijn slaglinie. Hierdoor gingen zij eerder dan de andere eenheden de strijd met de Romeinen aan, die zelf hun sterkste troepen in het centrum hadden staan. De Kelten braken onder de druk en de Romeinen stroomden door het Carthaagse centrum, waarna ze werden omsingeld door de Libische flanken. De slachting die volgde onder de Romeinse soldaten was enorm. Het is gezien deze tactiek niet verrassend, dat het merendeel van de Carthaagse slachtoffers aan het begin van Hannibal's campagne onder de Kelten viel.⁷⁸ Ook bij Zama lijkt Hannibal van de Keltische ferociteit gebruik te hebben gemaakt om de Romeinen te vermoeien voor hun confrontatie met de Libische en Carthaagse eenheden. Hannibal was zich echter bewust van meer dan alleen de zwaktes van zijn troepen. Zo organiseerde hij tijdens de campagne tweegevechten tussen zijn Keltische soldaten om hun honger voor roem en een eervolle dood te stillen. De winnaar werd door hem

⁷⁶ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 32

⁷⁷ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 32; Rawling, 'Celts, Spaniards and Samnites', 86-8

⁷⁸ Hoyos, *Hannibal's Dynasty*, 128

rijkelijk beloond. Dit inzicht in de Keltische cultuur hielp hem zijn troepen onder controle te houden ondanks de zware verliezen.⁷⁹

Hoewel Hannibal met zijn culturele inzicht de steun van de Keltische troepen wist te behouden, hieven de constante gevechten met de Romeinen een hevige tol op zijn manschappen. Het uitblijven van versterkingen betekende, dat Hannibal vaak beroep moest doen op zijn Italische bondgenoten. Ondanks de problemen met de cavalerie waren de Italische soldaten een dankbare aanvulling op het Carthaagse leger en zouden na verloop van tijd het merendeel van de troepenmacht vormen.⁸⁰ De strijdwijze van deze soldaten is moeilijk in te schatten, aangezien de Italische infanteristen evenals de cavalerie onderbelicht bleven in de Romeinse bronnen. Hoogstwaarschijnlijk zullen de verschillende stammen in afwisselende mate zijn beïnvloed door zowel de Romeinen als de Grieken. Zo vochten de soldaten uit de zuidelijke stammen mogelijk nog als speervechters, terwijl de Campaniërs waarschijnlijk meer weg hadden van legionairs. Van de Samnieten is bekend dat zij overeenkomsten vertoonden met de Spaanse en Keltische krijgers. Hun charge was moeilijk te weerstaan en in uiterste nood waren ze bereid strijdend ten onder te gaan. Het is echter onduidelijk hoeveel van hun cultuur onder het Romeinse regiem overleefde.⁸¹ Het belang van de Italische troepen is daarentegen onbetwifelbaar; zonder hen waren Hannibal's successen en overleving in Italië niet mogelijk geweest.

Toen Hannibal aan het einde van de Tweede Punische Oorlog de oversteek terug naar Afrika moest maken om Carthago te beschermen van een Romeinse invasie, was hij gedwongen een groot deel van zijn Italische troepen achter te laten. De meeste soldaten uit zijn persoonlijke leger volgden hem echter en vormden de ervaren derde slaglinie tijdens verloren de Slag bij Zama. De rest van het leger werd gevormd door nieuwe rekruten. Voor het eerst in de Tweede Punische Oorlog betraden Carthaagse soldaten hierdoor het slagveld. Dit deden zij als zwaar bewapende hoplieten in een falanx, bewapend met ijzeren kurassen, ronde schilden en lange speren. De Carthaagse troepen waren goed getraind, maar onervaren. Dit resulteerde in een afwachtende houding tijdens de slag, waardoor het Romeinse leger snel de overhand kreeg. Pas toen de voorste linie doorbrak en de Romeinen soldaten en vluchtende huurlingen zich op de Carthaagse slaglinie wierpen, lieten zij voor een moment hun ware kracht zien. De Romeinse aanvalsgolf leek een ogenblik gekeerd, totdat een tweede impuls het Carthaagse verzet opbrak. Hiermee kwam een bloedig einde aan de enige militaire bijdrage van de Carthaagse burgers aan deze oorlog.⁸²

⁷⁹ Rawling, 'Celts, Spaniards and Samnites', 88-9

⁸⁰ Hoyos, *Hannibal's Dynasty*, 128-9

⁸¹ Rawling, 'Celts, Spaniards and Samnites', 90-1

⁸² Polybius, III.13.3-8

Ook tijdens de Eerste Punische Oorlog was de inbreng van de Carthaagse soldaten beperkt gebleven. Slechts bij de Slag bij Tunis wisten zij de Romeinse troepen te verslaan, nadat deze door de aanvallen van de olifanten en cavalerie murw geslagen waren. Met het uiteenvallen van het Carthaagse Rijk na de Tweede Punische Oorlog was Carthago gedwongen weer volledig op haar eigen burgers terug te vallen. De militaire macht van de stad was op dat moment echter al gebroken. Haar burgers wisten de Romeinen tijdens de belegering van Carthago nog lange tijd buiten de muren te houden en toonden moed en standvastigheid door na de val van de muren straat voor straat te blijven vechten. Het was de laatste dappere daad van de troepen, die ooit de kern vormden van Carthago's machtige leger. De Carthaagse handelscultuur en de beschikbaarheid van huurlingen en bondgenoten hadden door de eeuwen heen langzaam het belang van deze eenheden verminderd, totdat met het verdwijnen van de Heilige Schare de laatste claim op een sterke militaire traditie werd opgegeven. De Carthagers misten de natuurlijke strijdermentaliteit van de Spanjaarden, Grieken en Romeinen en dit toonde zich in haar soldaten.

Speciale troepen

Van alle Carthaagse eenheden spraken de krijgsolifanten altijd het meest tot de verbeelding. Het is moeilijk voor te stellen hoe angstaanjagend een aanstormende colonnade olifanten moet zijn geweest, wanneer de aanval van mannen en paarden een leger al op de vlucht kon doen slaan. Tijdens de Eerste Punische Oorlog joegen de olifanten de Romeinen zoveel angst aan, dat zij veldslagen op vlak terrein het liefst meden. Enkele decennia later werd de olifant het symbool van Hannibal's leger en de opstand van de Italische steden tegen Rome.⁸³ Het gebruik van krijgsolifanten door Carthago was in het begin echter geen groot succes. Na de vernederende nederlagen tegen Agathocles en Pyrrhus vervingen de olifanten de achterhaalde strijdwagens als de speciale troepen van het leger. Hierbij werd Carthago mogelijk begeleid door haar Ptolemaeïsche bondgenoten, die al enkele decennia ervaring hadden met de beesten. De eerste olifanten zullen waarschijnlijk zijn bereden door Indische *mahouts*, die na verloop van tijd werden vervangen door Numidiërs.⁸⁴ Carthago was echter op zichzelf aangewezen voor het juiste gebruik van de nieuwe troepen. Dit bleek lastiger dan gedacht en de eerste veldslagen van de Eerste Punische Oorlog werden verloren door een aaneenschakeling van tactische misverstanden.

Pas toen de Carthaagse generaals het advies van de Griekse huurlingenleider Xanthippus opvolgen om bij de Slag bij Tunis een vlak strijdveld te verkiezen en de olifanten voor de lichte

⁸³ H.H. Scullard, *The Elephant in the Greek and Roman World* (Cambridge 1974) 151, 170-7

⁸⁴ *Ibidem*, 146-9

infanterie op te stellen, toonden de beesten hun ware kracht. De Romeinse troepen werden compleet verrast door de brute kracht van de olifanten en de slag eindigde in een klinkende Carthaagse overwinning. Vanaf dat moment was de krijgsolifant een vast onderdeel van het Punische leger. Tijdens de eerste Punische Oorlog alleen al zouden enkele honderden olifanten het slagveld betreden.⁸⁵ Het gebruik van krijgsolifanten bleef echter een risico. Onervaren troepen met een zwakke discipline of moraal waren vaak niet tegen de beesten opgewassen. Een goed getraind leger werd echter niet makkelijk geïntimideerd en was in staat de olifanten naar de vijand terug te jagen. Vluchtende olifanten zouden tijdens de Slag bij Zama Hannibal's cavalerie zo zeer ontregelen, dat deze bij het eerste vijandelijke contact direct op de vlucht sloeg.⁸⁶ Ondanks de risico's bleef de krijgsolifant een machtig wapen. Rome verspeelde dan ook geen tijd om Carthago na de Tweede Punische Oorlog te dwingen al haar olifanten definitief op te geven.⁸⁷

De krijgsolifant van het Carthaagse leger was de Afrikaanse Bosolifant. Dit kleine broertje van de Afrikaanse Savanneolifant leefde in Noordwest Afrika en kon zo'n 2.4 meter groot worden.⁸⁸ Hannibal beschikte bovendien over enkele Indische olifanten, zoals zijn persoonlijke olifant Surus, die hij waarschijnlijk van de Ptolemaeën had gekregen na hun overwinning op de Seleuciden bij de Slag bij Raphia.⁸⁹ De meeste van deze olifanten stierven echter kort na het begin van Hannibal's campagne in Italië. De bosolifanten waren herkenbaar aan hun grote ronde flaporen en omlaag gerichte slag tanden, waarmee ze hun vijanden open konden rijden. Iedere krijgsolifant werd bereden door een *mahout*, die als enige in staat was zijn eigen olifant onder controle te houden. Wanneer ook hij een op hol geslagen olifant niet meer wist te kalmeren, sloeg hij met een hamer een beitel recht in de schedel om het beest in een klap te doden. Torens werden door de olifanten niet gedragen. Deze waren te zwaar voor de bosolifanten en alleen nodig om andere krijgsolifanten aan te vallen. Wel droegen de olifanten soms enkele soldaten met zich mee.⁹⁰

Volgens Xanthippus was de natuurlijke positie van de krijgsolifant voor het eigen leger. Hiermee liepen ze de eigen troepen niet in de weg en kon de vijand direct worden aangevallen. De belangrijkste taak van de krijgsolifant was echter niet het doden van de vijandelijke soldaten, maar het ontregelen en intimideren van de troepen. Het aanzicht en lawaai van de beesten was vooral voor de paarden angstaanjagend. De olifanten droegen bovendien grote bellen om hun nek om nog

⁸⁵ Ibidem, 148

⁸⁶ Polybius, XV.12.2

⁸⁷ Polybius, XV.18.4

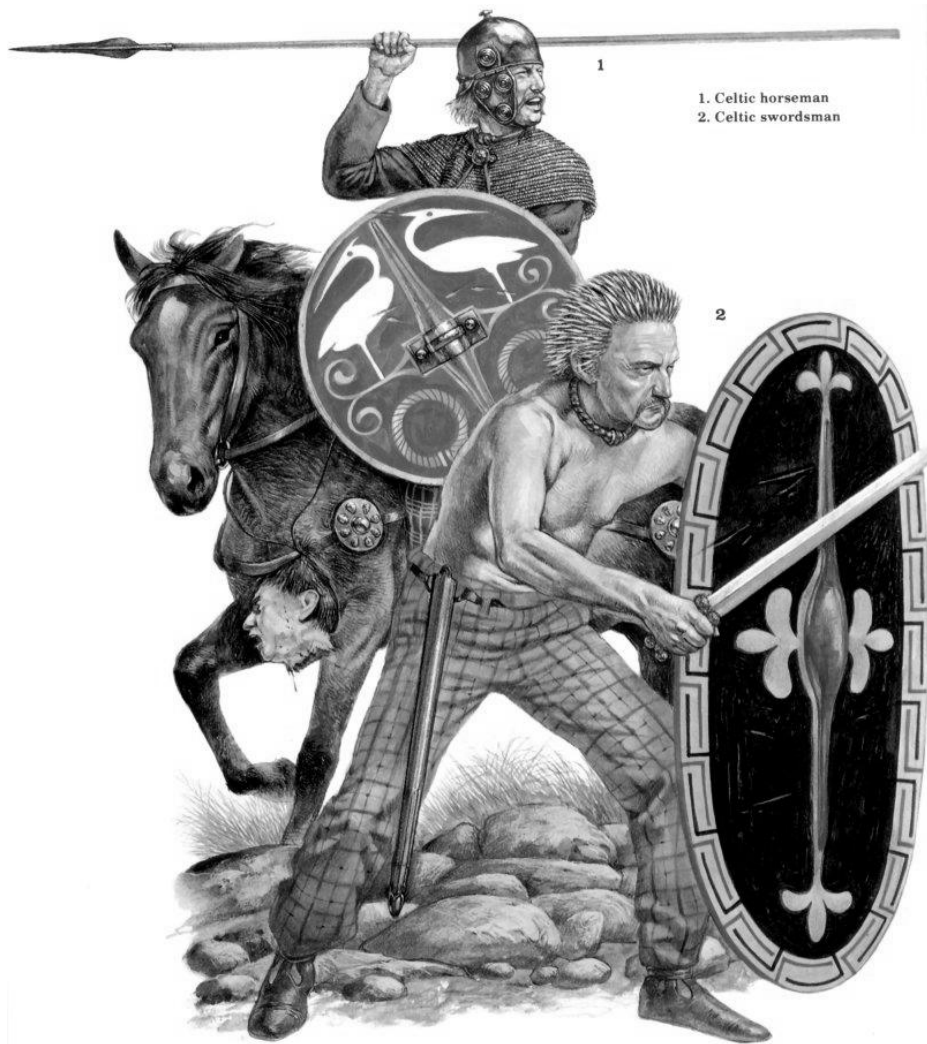
⁸⁸ Scullard, *The Elephant*, 62, 148

⁸⁹ Ibidem, 176

⁹⁰ Ibidem, 16, 156, 240-3

meer lawaai te maken en het gehoor van de vijand aan te vallen.⁹¹ Tussen de krijsolifanten in stonden kleine groepen lichte infanterie opgesteld. Deze hadden tot taak de beesten te beschermen en konden zo nodig vluchtende olifanten naar de flanken jagen. Het constante risico van op hol geslagen olifanten was echter niet te vermijden en maakte hun gebruik zelfs voor een groot generaal als Hannibal altijd een gok.

⁹¹ Ibidem, 238-40

1. Celtic horseman
2. Celtic swordsman

Keltische zware cavalerie en infanterie

Numidische ruiter

Balearische slingeraar

De Carthaagse vloot

De Romeinen lieten weinig over van Carthago, toen zij in de Derde Punische Oorlog de oude aartsrivaal definitief op de knieën hadden. De stad werd in brand gestoken en compleet tot de grond geraasd om het Punische gevaar voor eens en altijd de kop in te drukken. Honderd jaar later verrees een nieuw, Romeins Carthago, dat na haar verval zelf geplunderd werd voor de uitbreiding van het nabij gelegen Tunis. De contouren van de oude Punische stad werden door deze ontwikkelingen vrijwel volledig van de kaart geveegd. Niet al haar architectonische meesterwerken zijn echter onder het puin verdwenen. Carthago's unieke ronde marinehaven is nog altijd goed herkenbaar in haar huidige bestaan als meer. De haven was oorspronkelijk via twee brede kanalen en een rechthoekige handelshaven verbonden met de zee. In het midden van het meer ligt een klein, kunstmatige eiland waar vandaan de admiraliteit de schepen controleerde en de zee overzag.⁹² Het is typisch, dat juist de marinehaven de Romeinen wist te overleven. Immers, ondanks de kracht en het succes van de Carthaagse legers heeft haar vloot altijd de basis gevormd van haar macht, haar welvaart en haar voortdurend aanwezige dreiging in de ogen van de Romeinse Republiek.

Schepen waren in deze tijd nog niet in staat hele dagen op zee te verblijven. Vrijwel iedere dag moest land worden aangedaan voor rust en nieuwe voorraden. Veilige havens waren van groot belang voor handelsschepen, die zonder landingsplaats nooit veel meer dan een dagafstand konden reizen.⁹³ Carthago was eeuwen lang in staat vrij handel te drijven door de toegang naar de havens van de westelijke Middellandse Zee te controleren en concurrenten naar de zeebodem te zenden. Bovendien bracht de vloot de kusten van de Middellandse Zee binnen bereik. Dit was niet alleen noodzakelijk voor de rekrutering van huurlingen, maar eveneens voor het transport van troepen. Zo was Italië alleen bereikbaar vanuit Carthago via de havens van Sicilië. Waren deze na de Eerste Punische Oorlog in Punisch bezit gebleven, dan was Hannibal niet alleen de helse tocht over de Alpen bespaard gebleven, maar had hij bovendien de nodige reservetroepen kunnen ontvangen.⁹⁴ Tijdens de Eerste Punische Oorlog wist Carthago op haar beurt de Romeinse vloot te vernederen en het beleg van Lilybaeum op te heffen door meerdere malen op snelheid door de blokkade heen te breken en de stad te bevoorraden.⁹⁵

⁹² Hoyos, *Hannibal's Dynasty*, 24; J. S. Morrison, *Greek and Roman Oared Warships, 399-30 BC*. (Oxford 1996) 113

⁹³ Boris Rankov, 'The Second Punic War at sea', in: Tim Cornell, Boris Rankov en Philip Sabin (Ed.), *The Second Punic War A Reappraisal* (Londen 1996) 50-2; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 103

⁹⁴ Rankov, 'The Second Punic War at sea', 52-4

⁹⁵ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 177-8

Bemanning

De roeiers van de Carthaagse vloot behoren tot de meest ervaren en getalenteerde zeelieden van de Oudheid. Carthago's toewijding aan het zeemanschap was ongeëvenaard en eeuwen lang domineerden haar schepen de golven van de westelijke Middellandse Zee.⁹⁶ Toch bieden de bronnen geen zekerheid over de identiteit van deze zeelui. Het is desondanks duidelijk, dat de kleine Carthaagse vloot van de Derde Punische Oorlog door haar eigen burgers bemand moet zijn geweest. Zij vertoonden het beroemde Punische zeemanschap door lang stand te houden tegen de Romeinse overmacht, maar moesten zich uiteindelijk gewonnen geven. Bij eerdere oorlogen zullen de Carthaagse zeelieden echter op het hoogst een klein deel van de roeiers hebben gevormd. Door het grote belang van de Punische vloot was deze namelijk in tegenstelling tot het landleger vrijwel het gehele jaar met grote aantallen actief. Hegemonie over de westelijke Middellandse Zee vereiste constante militaire paraatheid en training van de maritieme troepen, terwijl het merendeel van het leger slechts in oorlogstijd actief was.⁹⁷ Carthago kon onmogelijk de vele tienduizenden roeiers en mariniers van een constant gemobiliseerde vloot zelf leveren. De voortdurende afwezigheid van een significant deel van de mannelijke bevolking zou simpelweg onhoudbaar zijn voor de Carthaagse bedrijvigheid en economie.

De verliezen onder zeelieden konden bovendien flink oplopen. Hoewel een verslagen landleger gemiddeld tussen de negen en veertien procent van zijn troepen verloor, kon tijdens een zeeslag al snel een kwart van een vloot gezonken of gevangen genomen worden. De Slag bij Ecnomus in de Eerste Punische Oorlog zou 40.000 Carthaagse en 10.000 Romeinse slachtoffers eisen.⁹⁸ Tijdens een latere zeeslag verloor de Punische stad zelfs meer dan de helft van haar schepen. Van de zegevierende Romeinse vloot zou echter vervolgens slechts een vijfde het thuisfront bereiken, nadat de schepen door een storm werden overvallen.⁹⁹ De zeeën rondom Sicilië waren verraderlijk en onverwachte stormen konden duizenden het leven kosten. Het vervangen van dergelijke verliezen was zelfs voor een grote stad als Carthago demografisch onhaalbaar. Het roeierbestaan was bovendien alleen aantrekkelijk voor de armste burgers uit de samenleving, voor wie de zekerheid van inkomsten opwoog tegen het gevaar en zware werk. Carthago zal in het meest optimistische geval dus slechts een klein deel van de vloot zelf hebben kunnen bemannen. Het merendeel van de zeelieden moet echter ergens anders vandaan zijn gekomen.

⁹⁶ Polybius, XI.52.1

⁹⁷ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 31

⁹⁸ Ibidem, 109-15

⁹⁹ Ibidem, 115-6

Het is evenmin waarschijnlijk, dat de vloot met huurlingen werd gevuld. De kosten van een huurlingenleger liepen hoog op en konden zelfs voor het rijke Carthago moeilijk te betalen zijn. Na de Eerste Punische Oorlog brak een grote huurlingenopstand uit in Afrika, toen Carthago door het verlies van Sicilië en de strafbetalingen aan Rome het soldij van haar soldaten niet meer kon betalen. De opstand bracht de Punische stad tot de rand van de afgrond en gaf de Romeinen de gelegenheid ook Sardinië in te nemen.¹⁰⁰ Een constant gemobiliseerde vloot bemand door huurlingen zou simpelweg onbetaalbaar zijn geweest. Mogelijk werden de mariniers op de schepen wel aangevuld met huurlingen in oorlogstijd. Hiervan waren er echter alleen tijdens zeeslagen grote aantallen aanwezig en de huurlingen zullen geen deel uit hebben gemaakt van de vaste bemanning.

Carthago had bovendien geen enkele reden gebruik te maken van huurlingen voor de bemanning van de vloot. Als afstammelingen van de uiterst zeevaardige Feniciërs kenden de Puniërs een rijke maritieme traditie. Ze liepen voorop in de ontwikkeling van de scheepvaart en in tegenstelling tot de beperkte waardering voor een succesvolle militaire carrière was het bezit van een machtige vloot een grote trots voor de Punische handelsaristocratie. Het zou hen absoluut te min zijn geweest hiervoor afhankelijk te zijn van de inbreng van andere volken. Alleen de Puniërs zelf hadden het talent en de ervaring om de Carthaagse vloot naar hegemonie in de Middellandse Zee te leiden. Het merendeel van de bemanning zal dan ook afkomstig zijn uit de Punische steden aan de Afrikaanse, Siciliaanse en Spaanse kust, die vanaf de zesde eeuw ondergeschikt waren geraakt aan Carthago. In overeenstemming met de Punische handelscultuur leverden deze steden geen soldaten, maar roeiers, mariniers en belasting in ruil voor beperkte economische en politieke autonomie. Dit verklaart voor een groot deel het beperkte verzet van de Puniërs tegen Agathocles aan het einde van de derde eeuw. De inwoners van de Punische steden waren geen onwrikbare soldaten, maar opportunistische handelaren, welvarende landeigenaren en arme zeelieden.

De ontwikkeling van schepen en tactiek

Zeeslagen speelden een belangrijke rol in de Eerste Punische Oorlog. Honderden schepen werden tijdens deze strijd gebouwd, ter water gelaten en gezonken. Aan de Slag bij Ecnomus in 254 namen mogelijk meer mensen deel dan ooit in de geschiedenis. De eerste grote zeeslag vond enkele jaren eerder plaats bij Mylae. Daar leed het machtige en ervaren Carthago een even ontluisterende als onverwachte nederlaag tegen de relatief jonge Romeinse vloot. De Romeinen herhaalden hun succes nog enkele malen gedurende de oorlog en na afloop had Rome Carthago na eeuwen van

¹⁰⁰ Ibidem, 133-6

ongenaakbare hegemonie verdrongen als heerser van de westelijke Middellandse Zee.¹⁰¹ De technologische ontwikkelingen in de scheepsvaart waren in het voordeel van de Romeinen, die zich bovendien steeds meer thuis begonnen te voelen op het water. Een enkele keer liet de Carthaagse vloot nog van zich spreken en tijdens die momenten toonden de Punische zeevaarders aan nog altijd superieur te zijn aan de Romeinse landdrotten. Carthago zou haar heerschappij echter nooit meer terug weten te veroveren, waardoor maritieme confrontaties van minder belang waren tijdens de latere oorlogen. Rome heerste over de golven en zou dat nog eeuwen lang blijven doen.

In de vijfde en vierde eeuw was Carthago echter nog de onbetwifelbare koningin van de westelijke Middellandse Zee. In deze tijd bestond de vloot uit lichte triremen, die met hun snelheid en behendigheid uitermate geschikt waren voor ramtactieken. Hierbij probeerde een schip met het ramsteven het zij- of achtersteven van een vijandelijke trireem te doorboren, waarna deze vol liep met water en zonk. Het benaderen van de vijandelijk slaglinie was echter niet zonder gevaar, doordat een aanvallend schip de dekking van de andere schepen verloor. Wanneer een vloot tot de aanval overging, probeerde zij dan ook altijd met tactische manoeuvres de vijandelijke schepen vanuit een gunstige hoek te benaderen. Het makkelijkste was dit door middel van een *periplus*, waarbij om de flanken van de slaglinie heen werd gevaren. Dit dwong de vijand zich van twee kanten te verdedigen, waardoor hij beter benaderd kon worden. Een ervaren vloot maakte echter meer gebruik van de *diekplus*. Hierbij vaarden enkele of kleine groepen schepen dwars door de vijandelijke linie, waarbij de roeipanen van de schepen werden afgebroken. Dit maakte een schip compleet stuurloos, waarna het makkelijk tot zinken gebracht kon worden.¹⁰²

De *diekplus* was de betere manoeuvre, maar vereiste een vloot die sneller en behendiger was dan haar vijand. Door de grote overeenkomsten tussen de schepen van de verschillende maritieme rijken lag een verschil in kwaliteit vooral bij de bemanning van de schepen. De Puniërs waren hierdoor vaak in het voordeel en heersten met hun superieure tactieken over de zee. Technologische ontwikkelingen maakten het echter mogelijk schepen steeds groter en sterker te maken. Zo werd in de loop van de vijfde eeuw al de quadrireem door Carthago ontwikkeld. Dit was het snelste schip uit de Oudheid, maar zou door de voortsnellende ontwikkelingen binnen de scheepsvaart nooit de populariteit van de trireem overtreffen. Het belangrijkste verschil tussen de twee schepen was naast de omvang en kracht het grotere aantal roeiers. Op een trireem bestond een eenheid roeiers uit drie mannen, die ieder over een eigen riem beschikten. Een quadrireem had daarentegen vier roeiers per eenheid, waarmee het grotere gewicht van de boot werd goedgehaakt. Het was echter niet

¹⁰¹ Ibidem, 96

¹⁰² Morrison, *Oared Warships*, 360-1; R.B. Nelson, *Warfleets of Antiquity; Ships, Crews, Tactics and Campaigns of Greek, Persian, Carthaginian, Hellenic, Roman, Celtic, Germanic, Scandinavian and Byzantine Fleet* (Sussex 1973) 57-8

mogelijk om meer dan drie riemen boven elkaar te plaatsen. In een quadrirem waren de vier roeiers dan ook over twee of drie riemen verdeeld.¹⁰³

Aan het begin van de vierde eeuw werd door Carthago of Syracuse de quinqueriem ontwikkeld, waarbij vijf roeiers over drie riemen waren verdeeld. Dit schip was langzamer dan zijn voorgangers, maar vele malen groter en sterker. Het bood genoeg ruimte voor 300 roeiers en 120 mariniers. Bovendien waren de schepen inmiddels zo sterk, dat zij zelfs door de meest ervaren zeelieden moeilijk gezonken konden worden.¹⁰⁴ Het toenemende aantal soldaten per schip en de stugge kracht van de nieuwe schepen maakten de oude ramtactieken achterhaald. Enteringen en artillerieaanvallen bepaalden vanaf de derde eeuw het aanzicht van een zeeslag. Dit was in het voordeel van de nieuwe, maritieme rijken van de Hellenistische koningen en Rome. Deze rijken hadden de beschikking over grote vloten, maar misten de ervaring van de traditionele maritieme volken. Dit was echter minder van belang bij de nieuwe tactieken.¹⁰⁵ Het oude voordeel van de Punische vloot verdween hiermee en hun mariniers bleken vaak niet tegen de Romeinse soldaten opgewassen.

Deze ontwikkeling werd tijdens de Eerste Punische Oorlog versneld met de Romeinse uitvinding van de *corvus*. Dit was een loopbrug, die zich met een pin in het dek van een vijandelijk schip kon boren. Het schip was hiermee vast gezet, waarna de Romeinse mariniers snel tot de aanval over konden gaan. De *corvus* was in staat volledig rond te draaien, waardoor een naderend schip vanuit iedere hoek gevangen kon worden. Dit simpele maar praktische wapen maakte het vrijwel onmogelijk voor de behendige Carthaagse schepen om hun langzamere Romeinse vijanden aan te vallen. De *corvus* zou uiteindelijk door de toenemende ervaring en kwaliteit van de Romeinse zeelieden voor het einde van de Eerste Punische Oorlog al overbodig worden, maar was tot die tijd zeer succesvol.¹⁰⁶ Alleen bij Drepana wist Carthago in deze jaren een grote overwinning te behalen, nadat verwarring binnen de Romeinse vloot de Puniërs eindelijk de kans gaf hun gave voor snelle manoeuvres en ramtactieken tentoon te spreiden.¹⁰⁷ De laatste klap voor Carthago werd uiteindelijk geleverd tijdens de Slag bij de Egadische Eilanden, waar de sterkere Romeinse vloot de Puniërs in snelheid en behendigheid overklaste.¹⁰⁸ Rome won de oorlog en de overheersing van de trotste Carthaagse vloot was voorbij.

¹⁰³ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 98-9

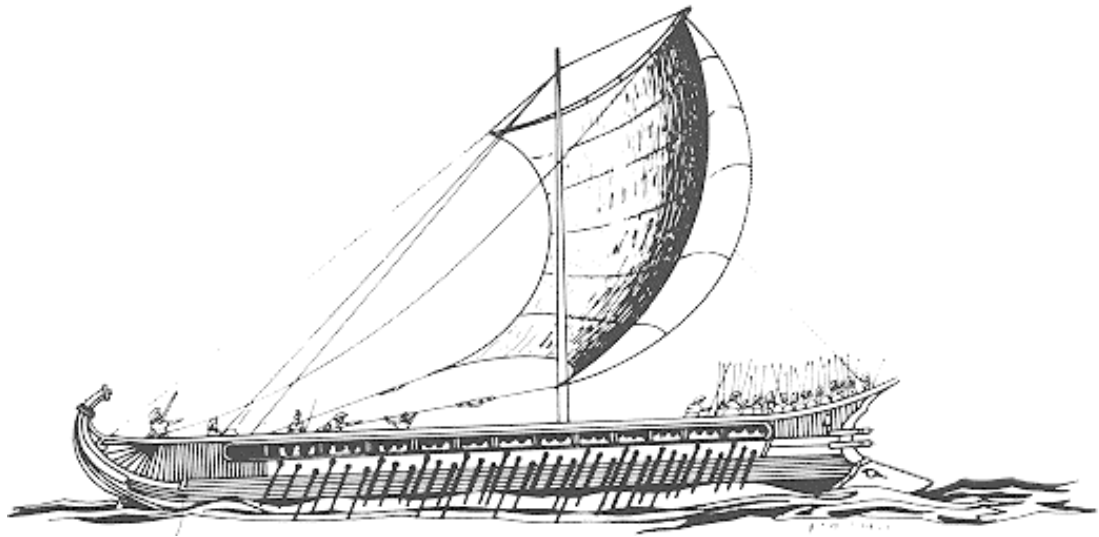
¹⁰⁴ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 99-101; Morrison, *Oared Warships*, 269, 360; Nelson, *Warfleets*, 26

¹⁰⁵ Morrison, *Oared Warships*, 257, 359; Nelson, *Warfleets*, 58-9

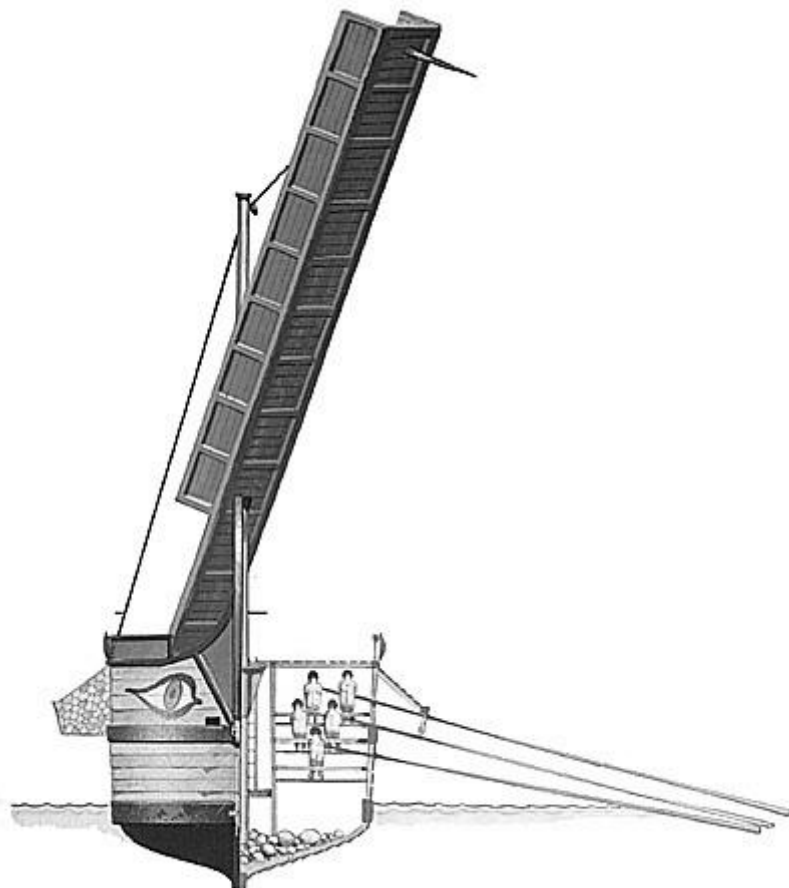
¹⁰⁶ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, 106-7

¹⁰⁷ Ibidem, 119-121

¹⁰⁸ Ibidem, 122-5

Trireem

Romeinse quinquereem met corvus

Conclusie

De Punische Oorlogen behoren tot de belangrijkste conflicten uit de gehele Oudheid. Zij waren het strijdtoneel van enkele van de grootste generaals uit de geschiedenis. Er vonden veld- en zeeslagen plaats, die in omvang zelden geëvenaard werden. Ze betekenden de definitieve doorbraak van het Romeinse Rijk en de val van Carthago. Maar de Punische Oorlogen waren ook een strijd tussen twee sterk verschillende culturen. De Romeinen waren geciviliseerde krijgers, strijdend voor roem en buit met de hoogste waardering voor militair succes. De Puniërs waren handelaren en zeevaarders, agressieve kooplieden voor wie de oorlog vooral een noodzakelijk kwaad was om een handelspositie te versterken. Een welvarend handelaar kon heersen in Carthago zonder ooit zijn stad te hebben gediend, terwijl een succesvol en ambitieus generaal stierf aan het kruis. Een Carthaagse krijgscultuur is nooit echt van de grond gekomen, zodat zelfs haar sterkste en meest elitaire eenheden overbodig werden geacht. Dankzij haar grote welvaart was Carthago immers in staat andere volken voor haar te laten strijden, zodat haar eigen burgers konden worden gespaard. De vloot bleef daarentegen wel een Punische aangelegenheid. Geen volk was namelijk zo zeevaardig als de Puniërs, die de westelijke Middellandse Zee eeuwen lang bleven domineren.

De Carthaagse troepenmacht was in haar diversiteit een goede afspiegeling van de krijgsculturen van het rijk. Carthaagse troepen vochten slechts wanneer hun stad bedreigd werd, maar misten de ervaring van professionele strijders. De Libiërs waren door de eeuwen heen beïnvloed door de Punische cultuur en vormden als speervechters de basis van het leger. Zij werden bijgestaan door de krijgers van de Spaanse en Keltische stammen, die streden voor eer, buit en een roemrijke dood. Zij leverden ook zware cavalerie, die zich meerdere malen oppermachtig toonde tegen hun Romeinse vijanden. Numidiërs vormden de lichte cavalerie en toonden zich ongrijpbaar en beslissend voor beide kampen. Van de Belearische eilanden kwamen slingers, die vanaf hun jeugd al werden getraind en iedere soldaat angst aan kon jagen met hun regen van stenen. Met de successen van Hannibal kwamen bovendien de Italische stammen binnen bereik, die zowel infanterie en cavalerie leverden in de strijd tegen Rome. Om deze mengelmoe van krijgsculturen tot een sterk leger te vormen was een goed en inventief generaal nodig, die over zijn multinationale leger heerste zoals Carthago over haar rijk.

De Carthaagse vloot was een ander verhaal. Zij werd bemand door de burgers van de Punische steden en vormde de belangrijkste spil in Carthago's handelsmonopolie op de westelijke Middellandse Zee. Hier kwam uiteindelijk een eind aan met de opkomst van Rome als maritieme

macht. Het Romeinse Rijk werd hierbij gesteund door de ontwikkelingen in de zeevaart. Oorspronkelijk werden zeeslagen gevochten met ramtactieken, waarin Carthago excelleerde. Dankzij haar ervaren zeelieden waren de Punische schepen sneller en behendiger dan die van haar rivalen. Hierdoor was Carthago in staat de vijandelijke vloot lam te slaan door roeispanten af te breken en met snelle manoeuvres de onbeschermden kanten van de schepen te rammen. Toen de schepen echter groter en sterker werden, waren enteringen en artillerie het meest succesvol. Hierbij was de superieure Carthaagse zeemanskunst van minder belang, terwijl hun mariniers het aflegden tegen de Romeinse legionairs. De ontwikkeling van de *corvus* versnelde de verschuiving van de verhoudingen, doordat de Punische schepen makkelijk vastgepind en geënterd konden worden. Carthago wist met haar oude ramtactieken nog een enkele overwinning af te dwingen, maar aan het einde van de Eerste Punische Oorlog was Rome de onbetwifelbare heerser van de zee.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

Diodorus Siculus, *The Library of History*

Flavius Vegetius Renatus, *Military Matters*

Herodotus, *The Histories*

Justinus, *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*

Livius, *The History of Rome*

Plutarchus, *The Parallel Lives; The Life of Pyrrhus*

Plutarchus, *The Parallel Lives; The Life of Timoleon*

Polyaenus, *Stratagems in War*

Polybius, *The Histories*

Secundaire bronnen

Goldsworthy, Adrian, *The Fall of Carthage, The Punic Wars 265-146 BC* (Cassel 2000)

Hoyos, Dexter, *Hannibal's Dynasty; Power and politics in the western Mediterranean, 247-183 BC* (Londen 2003)

Law, R. C. C., 'North Africa in the period of Phoenician and Greek colonization, c. 800 to 323 BC', in: J. D. Fage (ed.), *The Cambridge History of Africa 2, from c. 500 BC to AD 1050* (Cambridge 1978)

Law, R. C. C., 'North Africa in the Hellenistic and Roman periods, 323 BC to AD 305' in: J. D. Fage (ed.), *The Cambridge History of Africa 2, from c. 500 BC to AD 1050* (Cambridge 1978) 202

Lazenby, J. F., *Hannibal's War* (Warminster 1978)

Morrison, J. S., *Greek and Roman Oared Warships, 399-30 BC.* (Oxford 1996)

Nelson, R. B., *Warfleets of Antiquity; Ships, Crews, Tactics and Campaigns of Greek, Persian, Carthaginian, Hellenic, Roman, Celtic, Germanic, Scandinavian and Byzantine Fleet* (Sussex 1973)

Picard, Gilber Charles en Colette Picard, *The Life and Death of Carthage. A survey of Punic history and culture from its birth to the final tragic end* (Londen 1968)

Rankov, Boris, 'The Second Punic War at sea', in: Tim Cornell, Boris Rankov en Philip Sabin (Ed.), *The Second Punic War A Reappraisal* (Londen 1996)

Rawlings, Louis, 'Celts, Spaniards and Samnites: Warriors in a Soldiers' War', in: Tim Cornell, Boris Rankov en Philip Sabin (Ed.), *The Second Punic War A Reappraisal* (Londen 1996)

Roth, Jonathan P., 'War', in: Philip Sabin, Hans Van Wees en Michael Whitby (ed.), *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare 1, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome* (Cambridge 2007)

Russel, A. G., 'The Greek as Mercenary Soldier', *Greece & Rome* 11 (1942)

Sabin, Philip en Philip de Souza, 'Battle', in: Philip Sabin, Hans Van Wees en Michael Whitby (ed.), *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare 1, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome* (Cambridge 2007)

Scullard, H. H., 'The Carthaginians in Spain', in: A. E. Astin e.a. (ed.), *The Cambridge Ancient History 8, Rome and the Mediterranean to 133 BC* (Cambridge 1989)

Scullard. H. H., *The Elephant in the Greek and Roman World* (Cambridge 1974)

Sekunda, Nicolas en Philip de Souza, 'Military Forces', in: Philip Sabin, Hans Van Wees en Michael Whitby (ed.), *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare 1, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome* (Cambridge 2007)

Sidebottom, Harry, *Ancient Warfare. A Very Short Introduction* (Oxford 2004)

Sidnell, Philip, *Warhorse. Cavalry in Ancient Warfare* (Londen 2006)